

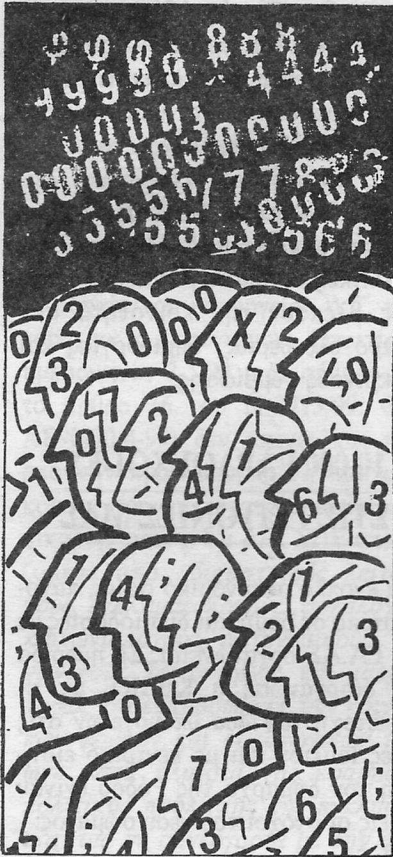
ΕΥΤΟΠΙΑ

3

για την άμεση και την οικονομική δημοκρατία
για τον ελευθεριακό-συνομοσπονδιακό κοινοτισμό

ΤΕΥΧΟΣ 3ο

ΝΟΕΜΒΡΗΣ 1999



Σχέδιο Λάζαρου Ζήκου

ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ Το αδελφάκι του μεγάλου αδελφού

Δύο καινοτομίες προβλήθηκαν τον τελευταίο καιρό από την κυβέρνηση και τα ελεγχόμενα ΜΜΕ ως οι άκρως απαραίτητες και δραστικές λύσεις-αρμοδιότητες οι οποίες δίνουν νέους ρόλους στη νέα μορφή συγκεντρωτικής τοπικής αυτοδιοίκησης: **του εξουσιαστικού ελέγχου και της καταστολής**. Η πρώτη αρμοδιότητα έγκειται στη θεσμοθέτηση των «δημοτικών και κοινοτικών συμβουλίων πρόληψης εγκληματικότητας» με την ευθύνη του υπουργού Δημόσιας Τάξης, και η δεύτερη συνίσταται στην εξαγγελία για την πρόσληψη από το κράτος 10.000 αστυνομικών «υπαλλήλων» με στόχο την υποχρεωτική υπαγωγή τους με χρέη δημοτικής αστυνομίας υπό την τοπική αυτοδιοίκηση. Η τελευταία αναδομείται ως όργανο έννομης βίας έχοντας τον υπουργό Δ.Τ. συνπροϊστάμενο με σημαντικές δικαιοδοσίες στο χώρο της.

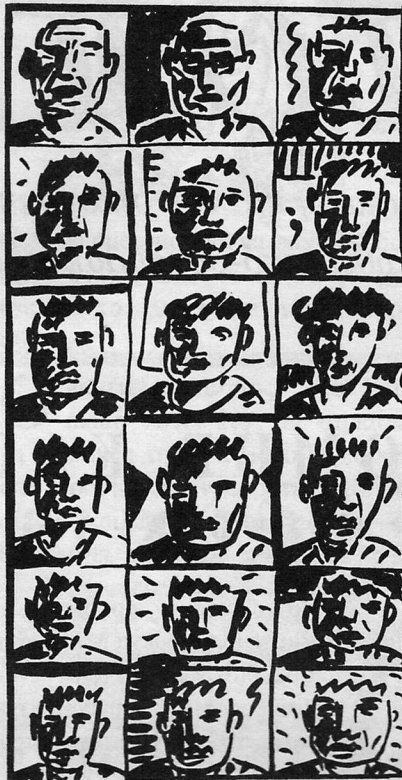
Η στερεότυπη εικονογράφηση του καφενεϊακού τραπεζιού στο χωριό με τον πρόεδρο, το χωροφύλακα, τον παπά και το δάσκαλο ως η λαϊκή αποτύπωση των ξεχωριστών συμβόλων εξουσίας φαίνεται να λαμβάνει μια ενιαία μορφή και περιεχόμενο (εξαιρώντας με λίγη καλή θέληση τον τελευταίο που άρχισε δειλά δειλά να πετάει και καμιά πέτρα σε διαδηλώσεις) κάνοντας τη ζωή μας πιο ελεγχόμενη στην ήδη κοινωνική αποξένωση και πολιτική αλλοτρίωση. Η σύντηξη των αρμοδιοτήτων -για να έρθουμε στην εποχή μας- της διοίκησης, του επιχειρηματικού μάντζμεντ και της καταστολής δίνουν την εικόνα της ενσωμάτωσης και του τελευταίου χωριού στη δίνη του ευρωπαϊκού ολοκληρωτισμού της SENGEN αλλά και της αφασίας με τη συνοδεία της «ανασφάλειας» στην οποία τείνει να περιέρχεται με γοργούς ρυθμούς η κοινωνία μας. Ο αντίλαλος από τους βρυχηθμούς της φασιστικής TV για την «αίτσια έκβαση της επιχείρησης διάσωσης των ομήρων», των ουρλιαχτών των μικροαστικοποιημένων στρωμάτων για την «ανάγκη περισσότερης αστυνόμευσης», οι γαργάρες για «ησυχία, τάξη και ασφάλεια» από αγρότες που κλείνουν τις εθνικές οδούς, από μαθητές που εμποδίζουν την κυκλοφορία, από ναυτεργάτες που απειλούν τον υπουργό, ζητιάνους και πρεζόνια που «χαλάνε την εικόνα», από νεολαίους που διαδηλώνουν, από «οπισθοδρομικούς χωριάτες» που αρνούνται τα εκσυγχρονιστικά σχέδια της υπουργού δίνουν την ιδέα της αναγκαιότητας για τον «κοινωνικό αυτοματισμό» της καταστολής σε περιφερειακό επίπεδο που ως τέτοιο ταυτίζεται με την τοπική αυτοδιοίκηση. Η βαρβαρότητα αυτών των δύο μέτρων τα οποία και συνοδεύουν οι εισηγητές καταχρηστικά με τη λέξη «φιλοσοφία» ταυτίζει την τάξη με την αυστηρότερη εφαρμογή των αποφάσεων.

Η κρατική καταστολή, αν δε θέλουμε να είμαστε «ψυχροί» παρατηρητές ή «αντικειμενικοί» αναλυτές ενός φαινομένου το οποίο υφιστάμεθα αποτελεί τουλάχιστον την υλική δυνατότητα του κράτους να επιβάλλεται δια του τρόμου στο περιθώριο που έχουν ορίσει δια μέσου της κοινωνικής-ταξικής πάλης οι κοινωνίες. Οι

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Ο Νόαμ Τσόμσκυ μιλάει για τα Κιμπούτς
- Επιτροπές γειτονιάς στα Γλυκά Νερά
- Τι είναι η περιεκτική Δημοκρατία
- Βιοκαλλιέργεια της αγοράς ή συνεργατική βιοκαλλιέργεια;

Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, εξαρτήματα του κράτους οριζόμενα από τις διατάξεις που διαρκώς ελίσσονται στο παραπάνω πλαίσιο σύγκρουσης είναι ίσως οι μόνοι οργανισμοί οι οποίοι δεδομένης της συγκυρίας θα μπορούσαν να στηρίξουν και να διευρύνουν αυτό το φαινόμενο. Η ιστορία της τοπικής αυτοδιοίκησης στον ελληνικό χώρο θα μπορούσε ίσως να υποβοηθήσει τόσο σε συμπεράσματα για την αποτίμηση του σήμερα όσο και στις πρακτικές συνειδητής κοινωνικής αντίστασης. Ο νόμος για παράδειγμα του 1836 από την κυβέρνηση του Όθωνα για την ευθύνη των αρχών των κοινοτήτων σε φαινόμενα παραβατικής συμπεριφοράς (ληστεία, στάσεις, «αταξία, ανομία» κλπ.) δεν ανάγεται όπως νομίζουν κάποιοι ιστορικοί σε προαστικές παραγωγικές σχέσεις αλλά στην ανικανότητα του συγκεντρωτικού κρατικού μηχανισμού να εφαρμόσει στο έπακρο τις επιλογές του: «Επίσης στοχεύουν (τα μέτρα) στη μείωση/εξάλειψη του αισθήματος ανασφάλειας και δυσπιστίας των πολιτών ως προς την ικανότητα της Πολιτείας να προστατεύσει αποτελεσματικά τα έννομα και κοινωνικά αγαθά τους» Η εν λόγω περίπτωση βέβαια δεν επικυρώνει την τότε πραγματικότητα όμως προσεγγίζει το βάθος της εξουσιαστικής δυναμικής και της τακτικής της. Πρόκειται για μια δυναμική η οποία επανακαθορίζεται σε μια εποχή που ένα ισχυρό κοινωνικό ρεύμα έχει προετοιμαστεί



Σχέδιο Α. Ζήκου

για κάτι παρόμοιο: τη διεύρυνση αλλά και την ισχυροποίηση της καταστολής δανειζόμενη από τις ευρωαμερικάνικες εφαρμογές την «πρόληψη» και ιδιαίτερα κατά του μικρού εγκλήματος. Αυτή λοιπόν η συνταγή συνίσταται στην εφαρμογή της παρακολούθησης αλλά και της αusterής ως χαλαρής αντιμετώπισης των πιτσιρικάδων που λουφάρουν από τα SUPER MARKET, που σπάνε τα τζάμια του σχολείου και γράφουν συνθήματα,

στον έλεγχο των μεταναστών, στην ποσότητα του αλκοόλ που καταναλώνουν οι θαμώνες, στο πόσα μηχανάκια κυκλοφορούν χωρίς άδεια, ή πόσοι άνεργοι υπάρχουν στο χωριό, ή ακόμη πόσοι ξεφεύγουν με τις δραστηριότητές τους από τα τιμολόγια και την εφορία. Κανείς ούτε οι εμπνευστές των μέτρων δεν μπορούν να γνωρίζει επακριβώς το μέγεθος και την προοπτική αυτού του ελέγχου και της καταστολής διότι περνά μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης σε ανθρώπους καθημερινούς (ιδίως για την επαρχία) και πιο προσιτούς σ' αυτήν την επείσχυνη πραγματικότητα. Έτσι οι προσδοκίες των θαμώνων των TALK SHOW (ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι, αστυνομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, «φορείς»), φαίνεται να γίνονται πιο πραγματικές αλλά και πιο εφιαλτικές και ιδιαίτερα για όσους και όσες βλέπουν την κοινότητα σαν κύταρο ελευθερίας, δημιουργίας και ειλικρινούς συμβίωσης.

10.000 ΡΑΒΔΟΥΧΟΙ-ΕΣ ΣΤΙΣ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΜΑΣ

Ένα ένοπλο αστυνομικό σώμα, πανομοιότυπο σε δομή και δικαιοδοσίες με την ΕΛ.ΑΣ οργανώνεται. Σε ημερίδα που διοργάνωσε η ΚΕΔΚΕ με τη συμμετοχή των δυο υπουργείων στις αρχές Ιουλίου και με κεντρικό εισηγητή τον δήμαρχο της Ρόδου έγιναν σαφείς οι στόχοι του νέου σώματος:

- Η δυνατότητα της έπ' αυτοφώρου σύλληψης για τα αδικήματα της αρμοδιότητάς του που δίδονται ποινικά..
- Η δυνατότητα της διενέργειας ανακρίσεων, του καταρτισμού δικογραφιών και της παραπομπής του κατηγορουμένου στον εισαγγελέα.

Οι αρμοδιότητες του νέου σώματος άπτονται: της εφαρμογής των αποφάσεων των Δημοτικών και κοινοτικών συμβουλίων, της καθαριότητας, της κυκλοφορίας, της οικοδόμησης, της ύδρευσης, της αποχέτευσης, των χώρων εγκατάστασης πλανόδιων ή νομάδων, των εμποροπανηγύρεων, της λειτουργίας των καταστημάτων,

Ευτοπία

ΤΕΤΡΑΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Το περιοδικό Ευτοπία

εκδίδεται σταθερά κάθε τέσσερις μήνες.

Όσοι από τους αναγνώστες επιθυμούν να γίνουν συνδρομητές, μπορούν να μας στείλουν ταχυδρομικά, για ένα χρόνο συνδρομής (τρία τεύχη) 1000 δραχμές στην παρακάτω διεύθυνση:

Περιοδικό Ευτοπία

Τ.Θ. 72086, Τ.Κ. 16310, Ηλιούπολη Αττικής

Ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.Geocities.com/~lib_community

της χορήγησης αδειών σε μικροπωλητές, της λειτουργίας θεάτρων και κινηματογράφων, της ρύπανσης, της ευκοσμίας και ευταξίας των πόλεων κτλ, κτλ. Ο υφ. Εσωτερικών Γ. Φλωρίδης τόνισε την ανάγκη της δημιουργίας «μιας υπηρεσίας που έχει εσωτερική δομή και οργάνωση και που μπορεί με την κατάλληλη στελέχωση ενός ειδικευμένου προσωπικού να ασκήσει τα καθήκοντά της. Τα δημοτικά αστυνομικά τμήματα έχουν μέσα και προανακριτικές δυνατότητες και μπορούν να ασκήσουν καθήκοντα αστυνομικά»

Η ΝΕΑ (ΔΗΜΟΣΙΑ) ΤΑΞΗ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Η οδηγία του υπουργείου Δ.Τ. προς τους «κ.κ. Δημάρχους Αττικής με ημερομηνία 7-5-99 (και σύμφωνα με το άρθρο 16 του Ν.2713/99. ΦΕΚ ΑΕ90/30-4-99) δεν απέχει και πολύ από την προαναφερόμενη πραγματικότητα του τηλεοπτικού αυθαίρετου οικοδομήματος. Τα Δ/Κ ΣΠΕ απαρτιζόμενα από «δικαστικούς λειτουργούς, εγκληματολόγους, ψυχολόγους, κοινωνιολόγους, αστυνομικούς, κοινωνικούς λειτουργούς και ιατρούς καθώς και εκπροσώπους των κοινωνικών φορέων και παραγωγικών τάξεων» «στα πλαίσια της εφαρμογής πολιτικής πρόληψης της εγκληματικότητας σε συνεργασία με την αυτοδιοίκηση α και β βαθμού», «αποτελούν αποκεντρωμένα, κοινοτικά όργανα αντιεγκληματικής πολιτικής» «σε τοπικό επίπεδο». Ένα θεσμοθετημένο σήριαλ ψευδούς απεικόνισης των κοινωνικών μας σχέσεων επαναλαμβάνει την παρουσία του με «συμμετοχικά όργανα διαχείρισης του προβλήματος της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο». Έτσι, «οι κρατικοί θεσμοί, οι κοινωνικοί και επιστημονικοί φορείς, η τοπική αυτοδιοίκηση, ο κάθε πολίτης/δημότης συνεργάζονται ώστε οι τοπικές κοινωνίες(sick) να ορθώνουν τα δικά τους τείχη στην πρόληψη/αρχική αντιμετώπιση της μικρής τουλάχιστο εγκληματικότητας,

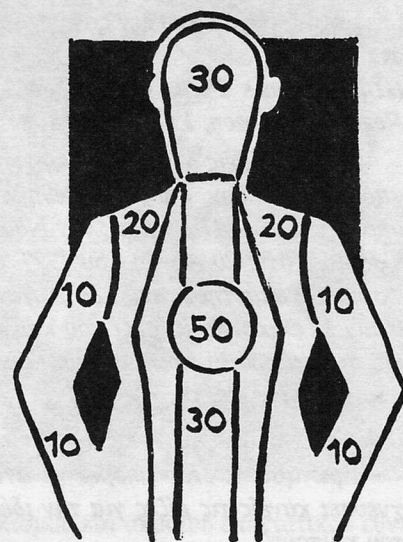
τας, εξειδικεύοντας και προσαρμόζοντας τα αναγκαία μέτρα».

Από τις προθέσεις των συντακτών του ίδιου εγγράφου προκύπτει και η παντοιοτρόπως δυναμική της εξουσίας διαρκώς να αναπαράγει τον εαυτό της ακόμα και στην πιο απομακρυσμένη περιοχή της γεωγραφικής της επικράτειας αναδιανέμοντας με μέτρο σύμβολα εξουσίας εφόσον αυτά δεν την υπερβαίνουν ως κατοχυρωμένη οντότητα. Τα Δ/Κ ΣΠΕ συγκεντρώνουν το έτοιμο υλικό από τις κουστωδίες «αγανακτισμένων πολιτών», «καλοθελητών» ειδικών, υπαλλήλων του κράτους, εκδοτών τοπικών φυλλάδων, διευθυντών σχολείων και άλλων οι οποίοι κατά καιρούς και αποσπασματικά «κινητοποιούνται» τότε για τους μετανάστες τότε για την ανήσυχη νεολαία, τότε για τους περιθωριακούς της «πόλης μας», τότε για τα «ναρκωτικά» κάνοντας τα στραβά μάτια στα κυκλώματα προώθησης της πρέζας και εμπορίας γυναικών από τα τοπικά τμήματα τάξης, στις καταπατήσεις κρατικής παρουσίας από οικονομικούς παράγοντες, στην καταστροφή του περιβάλλοντος από τοπικούς επιχειρηματίες με τη συγκάλυψη δικαστών ή στο φάγωμα χρημάτων από τα έργα που προορίζονται για εργολάβους και δημάρχους-νομάρχες.

Προτιθέμενη να περιορίσει «ορισμένες μορφές εγκλήματος» η τοπική αυτοδιοίκηση ως το μακρύ χέρι του κράτους λειτουργεί παραπλανητικά απέναντι στους ψηφοφόρους της οι οποίοι κοιτώντας τόσο κοντόφθαλμα και δίχως να ψάξουν τις αιτίες των φαινομένων βρίσκουν με τον πιο απλό τρόπο τους αποδιοπομπαίους τράγους. Μια πραγματικότητα που κινείται στα όρια της ανασφάλειας μέσω της κατανάλωσης ειδήσεων την οποία επέβαλλαν τα ΜΜΕ ύστερα από μια σειρά κατάλληλων και εύπεπτων εκφημερίδων, ύστερα από ιαχές των πρωτοκλασάτων του μικροφώνου τείνει να παίρνει τη μορφή της μέσω του νόμου 2713/99.

Η πλέον σημαντική παράγραφος του άρθρου 16 είναι εκείνη η οποία

παρουσιάζει την δυνατότητα της Δημοτικής αρχής «η οποία βεβαίως μπορεί να αναθέτει και την εφαρμογή» αφού βέβαια γνωμοδοτήσουν τα Δ/Κ ΣΠΕ. Η «εφαρμογή» αυτή μπορεί να είναι μια εκδήλωση-ενημέρωσης ας πούμε για τα ναρκωτικά με εκείνους τους συνηθισμένους δεκάριους λόγους γεγονός που θα κάνει τόσο τους έχοντες την γνώση όσο και τους πρεζέμπορους από μια άλλη οπτική να γελάσουν. Όμως η εφαρμογή μπορεί να είναι ένα ανηλεές πογκρόμ από την καινούρια δημοτική αστυνομία των πιτσιρικάδων με το πρόσχημα των ναρκωτικών (σ' αυτήν την περίπτωση γελούν μόνο οι έμποροι) , το



Σχέδιο Α. Ζήκου

συντονισμένο κυνήγι μεταναστών, η βίαιη λήξη μιας κατάληψης μαθητών, το κυνήγι των ανθρώπων της καθημερινής επιβίωσης για άδειες κλπ. Στο όνομα λοιπόν «της συνεννόησης που επιβάλλει το κοινωνικό συμβόλαιο, (πού το θυμήθηκαν αυτό;) η κοινή συμβίωση» οι κυρίαρχες ομάδες αλλά και αυτές οι οποίες μοιράζονται την οικονομική ασφάλεια του «νοικοκύρη», θωρακίζονται από τη μια τόσο κοντοπρόθεσμα για την άμεση αντιμετώπιση κινδύνων, όσο και μακροπρόθεσμα για την οριοθέτηση ζωνών ασφαλείας ανάμεσα σε αυτούς και στον υπόλοιπο πληθυσμό ενός μελλοντικού γκέτο.

Ο Ν. Τσόμσκι

Ο Νοάμ Τσόμσκι το 1953, σε ηλικία 25 ετών, έζησε σε ένα πολύ φτωχό ισραηλινό κιμπούτζ, το οποίο ήδη είχε ηλικία 20 ετών. Υπήρχε πολύ λίγη τροφή και η δουλειά ήταν σκληρή. Όντας τελείως ανειδίκευτος, έκανε εργασίες ανειδίκευτου αγροτικού εργατή, υπό την καθοδήγηση των άλλων μελών του κιμπούτζ. Μετά επέστρεψε στο Χάρβαρντ, όπου ήδη ήταν στο πρόγραμμα της «Society of Fellows» σκοπεύοντας να ξαναγυρίσει στο κιμπούτζ και ίσως να μείνει για μερικά χρόνια. Όμως η θέση του ερευνητή που βρήκε στο Μ.Ι.Τ. και η ενασχόλησή του με τη γλωσσολογία ίσως ήταν η αιτία που δεν ξαναγύρισε στο κιμπούτζ.

(Πηγή: James Peck, «The Chomsky Reader» Pantheon, 1967, σελ. 9,10).

Οι ερωτήσεις για τον “αναρχικό χαρακτήρα” των κιμπούτζ τέθηκαν από την «ΕΥΤΟΠΙΑ» προς τον Νοάμ Τσόμσκι στις 20 Αυγούστου 1999. Ο Τσόμσκι απάντησε στις 23 Αυγούστου. Η επικοινωνία μαζί του καθώς και η μετάφραση πραγματοποιήθηκε από τον Νίκο Ράπη.

Ερώτηση 1: Πού μπορεί να ανιχνεύσει κανείς τις ρίζες για την ιδέα του κιμπούτζ;

Τσόμσκι: Η προέλευση ήταν εν μέρει η ευρωπαϊκή-ελευθεριακή σοσιαλιστική σκέψη. Εν μέρει ήταν και

ένα ρομαντικό κίνημα «επιστροφής στη γη διαποτισμένο από Τολστοϊκό αναρχισμό ενώ σε άλλες περιπτώσεις ήταν μέρος μιας (πολύ συνειδητής) προσπάθειας αναστροφής της “ανεστραμμένης πυραμίδας” της ευρωπαϊκής-εβραϊκής κοινωνίας η οποία δεν είχε τάξη εργατών-αγροτών. Οι Μαρξιστές Σιωνιστές (ιδιαιτέρως ο Ber Borochov) ισχυρίζονταν ότι αυτό το πράγμα βρισκόταν στον πυρήνα του «εβραϊκού προβλήματος».

Εν μέρει ήταν απλή ανάγκη: αυτά (τα κιμπούτζ) ήταν πολιτικο-στρατιωτικά προκεχωρημένα φυλάκια μέσα σε ένα εχθρικό περιβάλλον (στο κάτω-κάτω ήταν ένα κίνημα αποίκησης καθώς επίσης και εθνικιστικής αναγέννησης). Δεν μπορεί κανείς να ξεκόψει όλα αυτά τα πράγματα από την εθνικιστική αναγέννηση, συμπεριλαμβανομένης ουσιαστικώς της εφεύρεσης μιας εθνικής γλώσσας και της πολύ συνειδητής προσπάθειας αλλαγής της θεμελιώδους φύσης της εβραϊκής ζωής, πράγματα που ήταν ανακατεμένα με μια σειρά από κίνητρα που είχαν να κάνουν με τις ιδιαιτερότητες των εβραϊκών οικισμών και των σοσιαλ-αναρχικών ιδεών.

Υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία

πάνω στο θέμα αν θέλει κανείς να το ερευνήσει όπως επίσης υπάρχουν και πολλές δισταγμένες απόψεις. Αυτό δεν είναι περίεργο. Είναι μια πολυσύνθετη ιστορία, υπάρχουν πολλές διαφορές στο εσωτερικό (των κιμπούτζ), και επίσης υπάρχουν πολλοί τρόποι να δει κανείς το θέμα. Απλώς για να δώσω ένα παράδειγμα, πολλά από αυτά που βίωσα από πρώτο χέρι (για λίγο αλλά με πολύ ζωντανές εντυπώσεις) δεν μπορώ να το βρω στη βιβλιογραφία για τα κιμπούτζ. Αντιθέτως μερικά πράγματα π[ου] διαβάω σε τωρινά εβραϊκά μυθιστορήματα μου φαίνονται ότι είναι πιο κοντά σε αυτά που βίωσα παρά αυτά που διαβάω στη βιβλιογραφία τύπου κοινωνικής επιστήμης.

Ερώτηση 2: Ως πείραμα θεωρείτε το κιμπούτζ ότι είναι πείραμα μικρής κλίμακας σε σχέση με τον αριθμό των μελών του κιμπούτζ;

Τσόμσκι: Υπήρχε πρόθεση να είναι μικρής κλίμακας και διατηρήθηκε ως τέτοια. Αλλά είναι καλό να έχουμε υπόψη ότι ολόκληρος ο Yishuv (δηλαδή ο εβραϊκός οικισμός) βασιζόταν μάλλον πλατιά πάνω σε παρόμοιες ιδέες κοινωνικής οργάνωσης: συνεταιρισμούς παραγωγών και καταναλωτών, μεταφορές και άλλες λειτουργίες ελεγχόμενες από τους εργαζόμενους, κοινωνικές υπηρεσίες διαχειριζόμενες από τους εργαζόμενους... Έτσι τα κιμπούτζ βρήκαν τη θέση τους σε ένα πλατύτερο δίκτυο.

Ερώτηση 3: Ποιος ήταν ο ρόλος (αν υπήρχε τέτοιος ρόλος) της θρησκείας στα κιμπούτζ;

Τσόμσκι: Τα μεγαλύτερα κινήματα ήταν μη θρησκευτικά ή αντι-θρησκευτικά και συχνά κατά μαχητικό τρόπο. Υπήρχαν κάποια θρησκευτικά κιμπούτζ, αλλά αυτά ήταν στο περιθώριο.

Ερώτηση 4: Η οικογένεια και η ανατροφή των παιδιών στο κιμπούτζ διαφέρουν ριζικά από αυτές των εκβιομηχανισμένων δυτικών “δημο-

Τα κιμπούτζ αποτελούν ένα από τα μεγαλύτερα κοινοτιστικά ρεύματα στον 20ο αιώνα. Μέχρι το 1992 υπήρχαν στο Ισραήλ 269 kibbutzim με πληθυσμό 128.000 κάτοικους. Κάθε κιμπούτζ είναι μια διακριτή κοινωνικοοικονομική οντότητα, που βασίζεται στην αρχή ενός κοινού ταμείου. Το κιμπούτζ δεν είναι χωριό, που το διασχίζουν δημόσιοι δρόμοι, αλλά μια εξ ολοκλήρου ιδιωτική περιοχή, σύμφωνα με νομικούς όρους. Η εργασία στα κιμπούτζ αποτελεί κομμάτι του τρόπου ζωής, και δεν αποτιμάται με χρηματική αξία. Ενώ το μεγαλύτερο μέρος της κατανάλωσης είναι κατά βάση συλλογικό, η αυξανόμενη επιρροή του καταναλωτισμού έχει οδηγήσει σε μία αναδιανομή των οικονομικών πόρων, με αποτέλεσμα όλο και περισσότερα χρήματα να κατανέμονται σε προσωπικούς προϋπολογισμούς. Τα κιμπούτζ συγκροτούν ομοσπονδίες σε εθνικό επίπεδο, εκ των οποίων οι μεγαλύτερες είναι το Κίνημα Ενωμένων Κιμπούτζ, που συνήθως συναντάται με το εβραϊκό ακρώνυμό του TAKAM, και η ομοσπονδία Kibbutz Artzi.

μιλάει για τα Κιμπούτς

κρατιών" για παράδειγμα των ΗΠΑ;

Τσόμσκυ: Μέχρι πρόσφατα διέφεραν ριζικά. Τα παιδιά κατοικούσαν σε σπίτια για παιδιά. Πήγαιναν στο σπίτι των γονιών τους (συνήθως ένα δωμάτιο) μετά από το τέλος της ημερήσιας εργασίας και πέρναγαν πολλές ώρες με τους γονείς τους και τα αδέρφια τους και τους γείτονες μέχρι το βραδινό φαγητό, το οποίο ομοίως ήταν συλλογικό, συνήθως ξεχωριστά για τους ενήλικες και ξεχωριστά για τα παιδιά. Οι γονείς έβαζαν τα παιδιά τους να κοιμηθούν αλλά τα έβαζαν στο σπίτι για τα παιδιά.

Δεν έχω δει κάποια συστηματική μελέτη, αλλά μάλλον ισχυρή μου εντύπωση είναι ότι αυτός ο τρόπος οδηγούσε σε πολύ στενούς και οικείους οικογενειακούς δεσμούς από αυτούς που τυπικά βρίσκει κανείς στις δυτικές κοινωνίες. Ένας από τους λόγους είναι ότι οι γονείς ήταν ελεύθεροι από άλλες υποχρεώσεις τις ώρες που γονείς και παιδιά βρίσκονταν μαζί. Κάτι που είναι δύσκολο να το πετύχει κανείς έξω από ένα κοινοβιακό περιβάλλον. Οι γονείς δεν ήταν υποχρεωμένοι να μαγειρεύουν, να καθαρίζουν το σπίτι, να πλένουν ρούχα, κλπ. Αυτές ήταν συμμετοχικές δουλειές μέσα στην κοινότητα (αν και φοβάμαι ότι συχνά αυτές ήταν "γυναικείες" δουλειές, παρά τις προσπάθειες να ξεπεραστεί αυτό).

Τα τελευταία χρόνια η κατάσταση έχει αλλάξει σημαντικά, αλλά υπάρχουν ακόμη ουσιαστικές διαφορές από τα επικρατούντα δυτικά πρότυπα (πάλι με πολλές παραλλαγές).

Ερώτηση 5: Υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στο κιμπούτζ της δεκαετίας του '50, που γνώρισες και του σημερινού κιμπούτζ;

Τσόμσκυ: Αρκετά μεγάλη διαφορά. Τα κιμπούτζ έχουν γίνει πολύ πιο αντιδραστικά, πολύ πλούσια, και μοιάζουν πάρα πολύ με εύπορα προάστια. Έτσι μαθαίνω. Δεν έχω άμεση



γνώση και στηρίζομαι σε άλλες πηγές, που πολλές φορές δεν είναι τόσο αποκαλυπτικές απ' ό,τι ξέρω.

Ερώτηση 6: Ως αναρχική κοινότητα, μπορεί κανείς να δει το κιμπούτζ ξεχωρισμένο από το κράτος του Ισραήλ;

Τσόμσκυ: Καθόλου. Ήταν ένα βασικό στοιχείο του έργου της δημιουργίας του κράτους. Από τα δυο πιο σημαντικά κινήματα του κιμπούτζ, το ένα είχε τοποθετηθεί επίσημα υπέρ της λύσης των δυο εθνών (Σ.Σ. Παλαιστινιακού και Ισραηλινού), μέχρι το 1948. Πρέπει κανείς να ξαναθυμηθεί ότι ακόμη και το κύριο Σιωνιστικό κίνημα επισήμως ετάχθη υπέρ ενός εβραϊκού κράτους μόνο από το 1942, σε μια συνάντηση στη Νέα Υόρκη, και κατόπιν αυτό επικυρώθηκε από το Εβραϊκό Γραφείο, το βασικό πολιτικό σώμα. Το άλλο κίνημα ήταν μίγμα σοσια-

λισμού και ακραίου επεκτατικού εθνικισμού, το οποίο επισήμως είχε ταχθεί υπέρ της ενσωμάτωσης και των δυο πλευρών του Ιορδάνη-τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1980, νομίζω. Αλλά και όποια να ήταν η ιδεολογία (και οι ιδεολογίες ήταν όλο πάθος και πολυσύνθετες), τα κιμπούτζ ήταν μέρος αυτού που στην πραγματικότητα ήταν ένα έργο δημιουργίας ενός κράτους. Αυτά (τα κιμπούτζ) ήταν κυρίως προκεχωρημένα φυλάκια σε δύσκολες περιοχές: συνοριακές περιοχές που ακουμπούσαν τα όρια των οικισμών, περιοχές η αγροκαλλιέργεια ήταν εξαιρετικά δύσκολη, κ.ο.κ. Επίσης υπήρχε ένα είδος συμφωνίας με την κύρια Σιωνιστική οργάνωση και αργότερα με το κράτος του Ισραήλ. Ιδιαίτερα μετά το 1948, αναμένονταν από τα κιμπούτζ να προσφέρουν την ελίτ των στρατιωτικών μελών: τους πιλότους



Αεροφωτογραφία ενός Κιμπούτς

των αεριωθουμένων, τους αλεξιπτωτιστές, τους καταδρομείς κλπ. Τα αγόρια ανατρέφονταν στα κιμπούτζ έτσι ώστε να θεωρούν ότι αυτό ήταν το καθήκον τους, και η αποτυχία του να γίνει δεκτός κάποιος σε αυτές τις επίλεκτες μονάδες μπορούσε να αποτελέσει ένα σοβαρό ψυχολογικό χτύπημα. Εισ αντάλλαγμα, τα κιμπούτζ επιδοτούνταν πλουσιοπάροχα, που είναι και ένα μεγάλο μέρος του λόγου για το οποίο άλλαξαν από φτωχούς γεωργικούς οικισμούς, που συχνά βρίσκονταν στο επίπεδο της απλής επιβίωσης, σε κάτι που μοιάζει περισσότερο με τα πλούσια προάστια, με βιομηχανίες, τουρισμό, κλπ

Υπήρχαν και πολλές άλλες περιπλεγμένες καταστάσεις. Τα στοιχεία (άτομα) που υποστήριζαν πιο σθεναρά μια αραβο-ισραηλινή συνεργασία της εργατικής τάξης και των καλλιεργητών αγροτών σε ένα κράτος δυο εθνοτήτων ως μια μαχητική ιδεολογία, είχαν συγχρόνως ποτιστεί με έναν αντι-αραβικό ρατσισμό, υποθέτω κυρίως ασυνείδητα (αν κρίνω από τη δική μου εμπειρία). Υπήρχαν ακόμη πιο οξείες ρήξεις ανάμεσα στους Ευρωπαίους (Ασκενάζι) και (τους ονομαζόμενους) Ανατολικούς (Σεφαραδίτες, Μιζράχι) Εβραίους. Αμφιβάλλω εάν υπήρξε έστω και ένας μόνο Άραβας στα κιμπούτζ ακόμη και σήμερα. Στην πραγματικότητα αυτό θα ήταν αμφισβητούμενης νομι-

μότητας, αφού τα κιμπούτζ είναι γη που ανήκει και ελέγχεται από το Εβραϊκό Εθνικό Ταμείο, το οποίο αποκλείει τους Άραβες με πολύπλοκους μηχανισμούς που έχουν σχεδιαστεί έτσι ώστε να θολώνουν τα πραγματικά δεδομένα για τους απ' έξω που δεν ερευνούν με επιμέλεια.. ήταν πολύ πιο εύκολο για δυτικούς μη-εβραίους να γίνουν μέλη ενός κιμπούτζ (νόμιμα ή παράνομα δε ξέρω) παρά για Άραβες. Και υπήρχαν πολύ λίγοι Ανατολίτες Εβραίοι. Αυτοί οι οικισμοί ήταν συντριπτικά ευρωπαϊκοί-εβραϊκοί. Μπορεί να έχουν δημοσιευτεί αποδεικτικά στοιχεία για αυτά τα θέματα. Δεν είμαι βέβαιος. Αλλά τα βασικά πραγματικά δεδομένα είναι αρκετά ξεκάθαρα.

Ερώτηση 7: Τώρα το 1999, θεωρείται το κιμπούτζ ως ένα πετυχημένο πείραμα;

Τσόμσκ: Δύσκολο να απαντήσω. Υπάρχουν πάρα πολλές διαστάσεις πάνω στις οποίες μπορεί κανείς να μετρήσει την «επιτυχία».

Ερώτηση 8: Υπάρχουν κάποια μαθήματα που διδαχθήκαμε από την ιστορία του κιμπούτζ;

Τσόμσκ: Νομίζω πάρα πολλά. Από μερικές απόψεις τα κιμπούτζ έφτασαν πλησιέστερα προς το αναρχικό ιδεώδες από κάθε άλλη προσπάθεια που διήρκεσε πιο πολύ από μια σύντομη στιγμή πριν καταστραφεί, ή απ' ότι άλλο υπήρξε σε παρόμοια

κλίμακα. Από αυτές τις απόψεις, νομίζω ότι ήταν εξαιρετικά ελκυστικά και επιτυχημένα. Πέρα από προσωπικές συγκυρίες, πιθανώς να είχα ζήσει εκεί και εγώ ο ίδιος, για πόσο καιρό είναι δύσκολο να μαντέψω. Αλλά τα κιμπούτζ ήταν ενσωματωμένα σε ένα πιο γενικό περιβάλλον που ήταν έντονα διαβρωτικό. Εν μέρει αυτό είχε να κάνει με το έργο του αποικισμού-εποικισμού, το οποίο αναμφίβολα έπαιρνε τη γη από φτωχούς ανθρώπους, όμως το γεγονός αυτό αποκρύπτονταν μέσα σε ιδεολογικές κατασκευές, τις οποίες θυμάμαι πολύ καλά, μια και ήμουν μέρος του συστήματος καθοδήγησης ως αρχηγός νεολαιίστικων ομάδων.

Το δόγμα ήταν ότι Εβραίοι και Άραβες εργάτες θα έπρεπε να επιδιώκουν κοινά συμφέροντα εναντίον των πλουσίων Αράβων γαιοκτημόνων και των βρετανών ιμπεριαλιστών. Ένα πολύ ωραίο ιδεώδες, αλλά πολύ μακριά από την πραγματικότητα και που ήταν μια αυταπάτη όταν αυτή η καίρια διάκριση αποκρύπτονταν όπως γινόταν συνήθως. Εν μέρει αυτό είχε να κάνει με άλλες όψεις της ιδεολογίας, ιδιαιτέρως τον διάπυρο εθνικισμό (χωρίς τον οποίο όλο το οικοδόμημα θα είχε καταρρεύσει) χρειάστηκε αρκετά μεγάλος φανατισμός για να υπομείνει κανείς τις δυσκολίες και τις κακουχίες των αρχικών ημερών, φανατισμός που συνεχίστηκε και μετά την ίδρυση του κράτους.

Επίσης πολύ καταστρεπτικός ήταν και ο ακραίος σταλινισμός, που έφτασε ακόμη και τόσο πρόσφατα όσο και οι τελευταίοι αντισημιτικοί παροξυσμοί του Στάλιν. Πράγμα αρκετά περίεργο, όταν το βιώνει κανείς από πρώτο χέρι. Υπήρχαν και άλλα εσωτερικά προβλήματα. Και ακόμη υπήρχε η υπόρρητη συμφωνία με το κράτος που ήδη προανέφερα.

Εν γένει είναι μια πολυσύνθετη ιστορία, αλλά νομίζω ότι είναι μια ιστορία που αξίζει να την κατανοήσει κανείς. Παρεμπιπτόντως, δεν θα ήθελα να υπαινιχθώ ότι η άποψη η δική μου είναι τόσο ευρέως αποδεκτή.

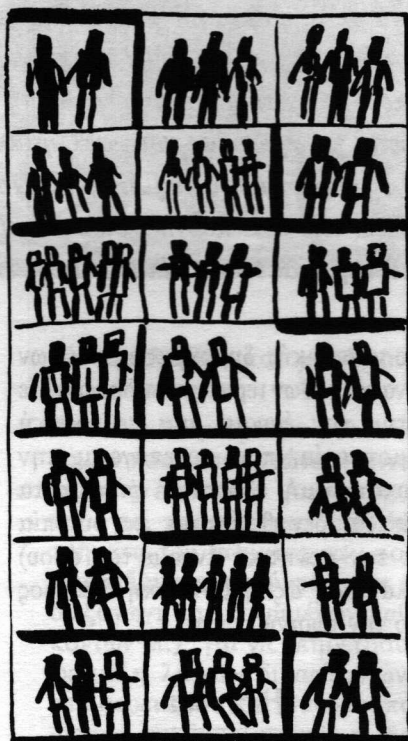
Απόπειρα για λειτουργία συνελεύσεων και επιτροπών γειτονιάς στα Γλυκά Νερά

Σε εξέλιξη βρίσκεται προσπάθεια των κατοίκων των Γλυκών Νερών για λειτουργία συνελεύσεων και επιτροπών γειτονιάς, στις δύο από τις τέσσερις συνοικίες της πόλης μέχρι τώρα. Η προσπάθεια ξεκίνησε μετά από κάλεσμα σε ανοιχτή συνέλευση των κατοίκων αυτών των περιοχών από την Αυτόνομη Παρέμβαση Πολιτών Γλυκών Νερών τον περασμένο Ιούνιο. Οι γειτονιές αυτές (Μιχούλη, Νταμάρια) παρουσιάζουν τα πιο οξυμένα προβλήματα καθώς βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλης και από τα Νταμάρια διέρχεται η Περιφερειακή Υψητού κατευθυνόμενη προς το αεροδρόμιο των Σπάτων. Ο στόχος είναι η διαδικασία αυτή να προχωρήσει και στις άλλες δύο γειτονιές της πόλης.

Στην πρώτη συνέλευση, αφού συζητήθηκαν τα βασικά προβλήματα που απασχολούν την κάθε γειτονιά, τέθηκαν από αυτούς που έκαναν και το κάλεσμα των συνελεύσεων (Αυτόνομη Παρέμβαση) δύο ζητήματα που θα έπρεπε να αποφασιστούν από τις ίδιες τις συνελεύσεις:

- Θα έπρεπε να υπάρξει κάποια συνέχεια, ή η όλη προσπάθεια τελειώνει με την έγκριση κάποιου ψηφίσματος διαμαρτυρίας όπως γίνεται συνήθως;
- Ποια μορφή θα έχει αυτή η συνέχεια εφόσον αποφασιστεί κάτι τέτοιο και ποια πρέπει να είναι η σχέση της με τους εξωραϊστικούς συλλόγους της περιοχής;

Η θέση της Αυτόνομης Παρέμβασης σ' αυτά τα ερωτήματα ήταν ότι θα έπρεπε να υπάρξει συνέχεια και μάλιστα όχι με τη μορφή ενός ακόμα εξωραϊστικού συλλόγου ή με τη συμμετοχή σε κάποιον από τους υπάρχοντες, αλλά με τη δημιουργία επιτροπών γειτονιάς που χωρίς να μπαίνουν σε ανταγωνισμό με τους εξωραϊστικούς συλλόγους, θα διασφαλίσουν την πιο ενεργή συμμετοχή των



Σχέδιο Α. Ζήκου

κατοίκων αποφεύγοντας ταυτόχρονα τα γνωστά γραφειοκρατικά προβλήματα αυτών των φορέων (ιεραρχική δομή, εκλογές Δ.Σ., αδρανοποίηση μελών κλπ). Τέλος δηλώθηκε ότι ο ιδιαίτερος ρόλος της Αυτόνομης Παρέμβασης σαν οργανωτή της πρώτης συνέλευσης παύει να υπάρχει με τη λήξη ακριβώς αυτής της πρώτης συνέλευσης, με ταυτόχρονο κάλεσμα προς όλους τους κατοίκους, ανεξάρτητα πολιτικών απόψεων, να συμμετάσχουν ενεργά σ' αυτή τη διαδικασία.

Στη συζήτηση που ακολούθησε η πλειοψηφία των παρευρισκομένων και στις δύο συνελεύσεις έδειξε να συμφωνεί με τη λογική της εισήγησης αν και από αρκετούς διατηρήθηκε σοβαρή επιφύλαξη στο κατά πόσο θα έχει αποδοχή και αποτελεσματικότητα ένας θεσμός (συνέλευση/ επιτροπή γειτονιάς) που δεν έχει «επίσημη» καταστατική μορφή.

Τέλος, και στις δύο συνελεύσεις γειτονιάς εγκρίθηκαν ψηφίσματα-αρχές

λειτουργίας (που ήδη έχουν υπογραφεί περίπου από το 50% των κατοίκων κάθε γειτονιάς και έχουν διακινηθεί μαζικά), που παρά τις διαφορές μεταξύ τους, συμφωνούν σε κάποια βασικά σημεία, όπως την τέλεση συνελεύσεων γειτονιάς κατά τακτά διαστήματα (στη μία περίπτωση ορίστηκε την πρώτη Κυριακή κάθε μήνα) και την εναλλασσόμενη επιτροπή γειτονιάς που θα ορίζεται από τη συνέλευση και θα κινείται για την υλοποίηση των αποφάσεών της. Η θητεία της επιτροπής, ενώ αρχικά ορίστηκε να είναι όσο και το διάστημα ανάμεσα σε δύο συνελεύσεις, στη συνέχεια τροποποιήθηκε σε εξάμηνης διάρκειας.

Στις συνελεύσεις που ακολούθησαν έχει πάρει μέρος συνολικά περίπου το 50% των κατοίκων αυτών των περιοχών, ενώ η μέση συμμετοχή σε κάθε συνέλευση κυμαίνεται ανάμεσα στο 10 έως 20%. Σ' αυτές τις συνελεύσεις καθορίστηκαν οι θέσεις των κατοίκων για τα ζητήματα που τους απασχολούν (σχέδιο πόλης, ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων από την Περιφερειακή Υψητού κλπ), τέθηκαν για συζήτηση στο Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης μέσα από συγκέντρωση σημαντικού αριθμού υπογραφών, ενώ συζητείται η δυνατότητα οργάνωσης κάποιων ελεύθερων χώρων στις γειτονιές με πρωτοβουλία των ίδιων των κατοίκων.

Τέλος, το ερώτημα που παραμένει ανοιχτό, είναι το αν οι επιτροπές αυτές θα διατηρηθούν προσκολλημένες σε έναν χαρακτήρα διεκδίκησης λύσεων σε κάποια συγκεκριμένα προβλήματα και ένα μέσο άσκησης αντιπολιτευτικής πίεσης προς τον υπάρχοντα δήμαρχο από διάφορες πλευρές ή θα συμβάλουν παρά πέρα στην προοπτική αμεσοδημοκρατικής οργάνωσης της ζωής της πόλης και αποκέντρωσης της τοπικής εξουσίας.

**«Αυτόνομη Παρέμβαση
Γλυκών Νερών»**

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΠΕΡΙΕΚΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Στα πλαίσια του ανοιχτού διαλόγου που επιθυμούμε να προβληθεί από τις σελίδες του περιοδικού σχετικά με ζητήματα όπως η άμεση δημοκρατία, η αυτοδιαχείριση, ο ελευθεριακός κοινοτισμός, κλπ, φιλοξενούμε στο τεύχος αυτό τις απόψεις του Τάκη Φωτόπουλου σχετικά με την περιεκτική δημοκρατία.

Το κείμενο αυτό δημοσιεύεται για πρώτη φορά στα ελληνικά και αποτελεί λήμμα που θα δημοσιευθεί στην Εγκυκλοπαίδεια της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας που εκδίδεται από τον εκδοτικό οίκο Routledge.

Τη μετάφραση από τα αγγλικά την έκανε η Αναστασία Ζέπου και την επιμελήθηκε ο ίδιος ο συγγραφέας.

Η περιεκτική δημοκρατία είναι μια νέα αντίληψη της δημοκρατίας η οποία, χρησιμοποιώντας σαν αφετηρία τον κλασικό ορισμό της δημοκρατίας, ανασυνθέτει την έννοια της δημοκρατίας ως άμεση πολιτική δημοκρατία, οικονομική δημοκρατία (πέρα από τα πλαίσια της οικονομίας της αγοράς και του κρατικού σχεδιασμού), δημοκρατία στο κοινωνικό πεδίο και οικολογική δημοκρατία. Εν συντομία, η περιεκτική δημοκρατία είναι μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης που επανενσωματώνει την οικονομία στην κοινωνία και την πολιτεία στη φύση. Η αντίληψη της περιεκτικής δημοκρατίας προέρχεται από τη σύνθεση των δύο μεγάλων ιστορικών παραδόσεων, της κλασικής δημοκρατικής και της σοσιαλιστικής, αλλά περιλαμβάνει επίσης τα ριζοσπαστικά ρεύματα στα οικολογικά, τα φεμινιστικά και τα απελευθερωτικά κινήματα στο Νότο. Βασική υπόθεση, στην οποία στηρίζεται η προβληματική του προτάγματος της Περιεκτικής Δημοκρατίας, είναι ότι ο κόσμος, στο ξεκίνημα της νέας χιλιετίας, αντιμετωπίζει μια πολυδιάστατη κρίση (οικονομική, οικολογική, κοινωνική, πολιτιστική και πολιτική) η οποία προκαλείται από τη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια των διάφορων ελίτ σαν αποτέλεσμα της εγκαθίδρυσης, κατά τους τελευταίους δυο αιώνες, του συστήματος της οικονομίας της αγοράς, της αντι-

προσωπευτικής δημοκρατίας και των συνακόλουθων ιεραρχικών δομών. Με αυτήν την έννοια, μια περιεκτική δημοκρατία, που συνεπάγεται την ισοκατανομή εξουσίας σε όλα τα επίπεδα, δεν θεωρείται ως ουτοπία (με την αρνητική έννοια του όρου) αλλά ίσως ως η μοναδική διέξοδος από την τωρινή κρίση.

Η έννοια

της περιεκτικής δημοκρατίας

Ενας χρήσιμος τρόπος για να ορίσουμε την περιεκτική δημοκρατία ίσως είναι να διακρίνουμε ανάμεσα στους δύο κύριους κοινωνικούς χώρους, το δημόσιο και ιδιωτικό, στους οποίους μπορούμε να προσθέσουμε ένα «οικολογικό χώρο», που ορίζεται ως η σφαίρα των σχέσεων μεταξύ του φυσικού και του κοινωνικού κόσμου. Με αυτή την έννοια, ο δημόσιος χώρος, σε αντίθεση με την πρακτική πολλών υποστηρικτών του ρεπουμπλικανικού ή δημοκρατικού προτάγματος (Hannah Arendt, Κορνήλιος Καστοριάδης, Murray Bookchin κ. α.) περικλείει όχι μόνο τον πολιτικό χώρο, αλλά επίσης και τον οικονομικό καθώς και τον κοινωνικό με στενή έννοια χώρο, με άλλα λόγια οποιοδήποτε πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας στο οποίο οι αποφάσεις μπορούν να ληφθούν συλλογικά και δημοκρατικά. Ο πολιτικός χώρος ορίζεται ως η σφαίρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, η περιοχή στην οποία ασκείται η πολιτική εξουσία.

Αντίστοιχα, ο οικονομικός χώρος ορίζεται ως η σφαίρα λήψης οικονομικών αποφάσεων, η περιοχή στην οποία ασκείται η οικονομική εξουσία σε σχέση με τις μεγάλες οικονομικές επιλογές που αντιμετωπίζει κάθε κοινωνία σπάνεως. Τέλος ο κοινωνικός χώρος με στενή έννοια ορίζεται ως η σφαίρα λήψης αποφάσεων στον εργασιακό χώρο, στο χώρο της εκπαίδευσης και σε οποιοδήποτε άλλο οικονομικό ή πολιτιστικό θεσμό που αποτελεί συστατικό στοιχείο μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Είναι επομένως φανερό ότι η διεύρυνση του παραδοσιακού δημόσιου χώρου ώστε να περιλαμβάνει τον οικονομικό, οικολογικό και κοινωνικό με στενή έννοια χώρους, είναι αναπόσπαστο στοιχείο μιας περιεκτικής δημοκρατίας. Αντίστοιχα, μπορούμε να διακρίνουμε ανάμεσα σε τέσσερα κύρια συστατικά στοιχεία της περιεκτικής δημοκρατίας: το πολιτικό, το οικονομικό και οικολογικό και αυτό της δημοκρατίας στον κοινωνικό με στενή έννοια χώρο. Τα τρία πρώτα στοιχεία αποτελούν το θεσμικό πλαίσιο που στοχεύει στην ισοκατανομή της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής εξουσίας αντίστοιχα, με άλλα λόγια, το σύστημα που στοχεύει στην αποτελεσματική εξάλειψη της κυριαρχίας ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο. Παρομοίως, η οικολογική δημοκρατία ορίζεται ως το θεσμικό πλαίσιο που σκοπό έχει την εξάλειψη κάθε ανθρώπινης προσπάθειας για κυριαρχία στο φυσικό κόσμο. Με άλλα λόγια



το σύστημα που αποσκοπεί στην επανενσωμάτωση ανθρώπου και φύσης.

Πολιτική ή άμεση δημοκρατία

Στον πολιτικό χώρο μπορεί να υπάρχει μόνο μία μορφή δημοκρατίας, αυτή που μπορούμε να ονομάσουμε πολιτική ή άμεση δημοκρατία, στην οποία η πολιτική εξουσία ισοκατανέμεται μεταξύ όλων των πολιτών. Η πολιτική δημοκρατία, επομένως, βασίζεται στην ισοκατανομή της πολιτικής εξουσίας μεταξύ όλων των πολιτών, στην αυτοθέσμιση της κοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι, για να χαρακτηριστεί μια κοινωνία ως πολιτική δημοκρατία, πρέπει να ικανοποιούνται οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

1. Η δημοκρατία θεμελιώνεται στη συνειδητή επιλογή της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας από τους πολίτες. Αυτό συνεπάγεται ότι είναι ασύμβατη με τη δημοκρατία η θεμελίωση της σε θεϊκά ή μυστικιστικά δόγματα και προκαταλήψεις ή σε κλειστά θεωρητικά συστήματα που ενέχουν κοινωνικούς/φυσικούς «νόμους» ή τάσεις που (υποτίθεται) καθορίζουν την κοινωνική αλλαγή.
2. Απουσία θεσμισμένων πολιτικών διαδικασιών ολιγαρχικής φύσης. Αυτό συνεπάγεται ότι όλες οι πολιτικές αποφάσεις (συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αναφέρονται στη διαμόρφωση και την εφαρμογή των νόμων) λαμβάνονται από το σώμα των πολι-

τών συλλογικά και χωρίς αντιπροσώπευση

3. Απουσία θεσμισμένων πολιτικών δομών που ενσωματώνουν άνισες σχέσεις εξουσίας. Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι όταν τμήματα του σώματος των πολιτών εξουσιοδοτούνται για τη διεξαγωγή συγκεκριμένων καθηκόντων (π.χ. για να υπηρετήσουν ως μέλη λαϊκών δικαστηρίων ή περιφερειακών και συνομοσπονδιακών συμβουλίων κτλ) η εξουσιοδότηση γίνεται, κατά κανόνα, με κλήρο και με εναλλαγή και είναι πάντοτε ανακλητά από το σώμα των πολιτών. Επιπλέον, όσον αφορά στους εντολοδόχους σε περιφερειακά και συνομοσπονδιακά σώματα, η εντολή πρέπει να είναι ειδική. Αυτό είναι ένα αποτελεσματικό βήμα προς την κατάργηση των ιεραρχικών σχέσεων, δεδομένου ότι οι σχέσεις αυτές βασίζονται σήμερα, σε σημαντικό βαθμό, στο μύθο των «ειδικών» οι οποίοι υποτίθεται ότι είναι σε θέση να ελέγχουν τα πάντα, από τη φύση ως την κοινωνία. Εντούτοις, πέρα από το γεγονός ότι η γνώση των αποκαλούμενων ειδικών είναι αμφίβολη (τουλάχιστον όσον αφορά τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά φαινόμενα), σε μια δημοκρατική κοινωνία, οι πολιτικές αποφάσεις δεν αφήνονται στους ειδικούς αλλά στους χρήστες, στο σώμα των πολιτών. Η αρχή αυτή εφαρμοζόταν με συνέπεια από τους αθηναίους για τους οποίους όλοι οι πολίτες μπορούσαν να συμμετέχουν, εάν ήθελαν,

στη διακυβέρνηση του κράτους, αλλά έπρεπε να είναι ερασιτέχνες.

4. Καθολικότητα. Αυτό σημαίνει ότι όλοι οι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής (η οποία σήμερα μπορεί να έχει τη μορφή μόνο μια γεωγραφικής κοινότητας), μετά τη συμπλήρωση του έτους ενηλικίωσης (που θα καθορίζεται από το ίδιο το σώμα των πολιτών), είναι μέλη του σώματος των πολιτών και συμμετέχουν άμεσα στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων

Όμως η θέσμιση της άμεσης δημοκρατίας, σύμφωνα με τις παραπάνω προϋποθέσεις είναι μόνο η αναγκαία συνθήκη για την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας. Η επαρκής συνθήκη αναφέρεται στο επίπεδο δημοκρατικής συνειδητοποίησης των πολιτών, όπου αποφασιστικό ρόλο παίζει η *παιδεία* η οποία δεν νοείται απλώς ως εκπαίδευση αλλά και ως ανάπτυξη του χαρακτήρα και σφαιρική εκπαίδευση σε γνώσεις και δεξιότητες, δηλαδή ως εκπαίδευση του ατόμου ως πολίτη η οποία, και μόνο, μπορεί να δώσει ουσιαστικό περιεχόμενο στο δημόσιο χώρο.

Οι παραπάνω προϋποθέσεις προφανώς δεν ικανοποιούνται από την κοινοβουλευτική «δημοκρατία» (όπως λειτουργεί στη Δύση), από τη σοβιετική «δημοκρατία» (όπως λειτουργούσε στην Ανατολή) ή από τα διάφορα φονταμενταλιστικά ή ημιστρατιωτικά καθεστώτα στο Νότο. Όλα αυτά τα καθεστώτα είναι επομένως μορφές

πολιτικής ολιγαρχίας, όπου η πολιτική δύναμη είναι συγκεντρωμένη στα χέρια των διάφορων ελίτ (επαγγελματίες πολιτικοί, κομματικοί γραφειοκράτες, κλήρος, στρατιωτικοί κτλ). Παρόμοια, στο παρελθόν, διάφορες μορφές ολιγαρχίας κυριάρχησαν στο



πολιτικό πεδίο, όταν αυτοκράτορες, βασιλείς και οι αυλές τους, με ή χωρίς τη συνεργασία των ευγενών, του κλήρου και άλλων, συγκέντρωναν την πολιτική δύναμη στα χέρια τους.

Ωστόσο, στο παρελθόν έγιναν σημαντικές προσπάθειες θέσμησης μορφών άμεσης δημοκρατίας, ιδιαίτερα κατά τις επαναστατικές περιόδους (για παράδειγμα, οι παρισινές συνελεύσεις των τομέων στις αρχές της δεκαετίας του 1790, οι ισπανικές συνελεύσεις κατά τον εμφύλιο πόλεμο κτλ). Εντούτοις, οι περισσότερες από αυτές τις προσπάθειες ήταν βραχύβιες και συνήθως δεν ενείχαν τη θέσμηση της δημοκρατίας ως μιας νέας μορφής πολιτεύματος που αντικαθιστά, και δεν συμπληρώνει απλώς, το κράτος. Σ' άλλες περιπτώσεις, οι δημοκρατικές ρυθμίσεις εισάγονταν ως ένα σύνολο διαδικασιών για τη λήψη τοπικών αποφάσεων. Το μοναδικό ίσως φαινόμενο με πραγματικές αναλογίες με την αθηναϊκή

δημοκρατία ήταν η περίπτωση μερικών ελβετικών καντονιών στα οποία τη διακυβέρνηση ασκούσαν λαϊκές συνελεύσεις (Landsgemeinden) και τα οποία ήταν, στην εποχή τους, κυρίαρχα κράτη. Έτσι, το μόνο «ιστορικό παράδειγμα θεσμισμένης άμεσης δημοκρατίας όπου, για δύο περίπου αιώνες (508/7 π.Χ. ως 322/1 π.Χ.), το κράτος είχε απορροφηθεί από τη δημοκρατική κοινωνική οργάνωση, ήταν η αθηναϊκή δημοκρατία. Φυσικά, η αθηναϊκή δημοκρατία ήταν μια μερική πολιτική δημοκρατία. Αλλά, αυτό που έκανε την αθηναϊκή δημοκρατία μερική δεν ήταν οι ίδιοι οι πολιτικοί θεσμοί, αλλά ο πολύ στενός ορισμός της ιδιότητας του πολίτη που υιοθέτησαν οι Αθηναίοι, ο οποίος απέκλειε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού (γυναίκες, δούλοι, μέτοικοι) που, στην πραγματικότητα, αποτελούσαν τη συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων που ζούσαν στην Αθήνα.

Οικονομική δημοκρατία

Εάν ορίζουμε την πολιτική δημοκρατία σαν την εξουσία του δήμου (του συνόλου των πολιτών) στην πολιτική σφαίρα πράγμα που συνεπάγεται την ύπαρξη πολιτικής ισότητας με την έννοια της ισοκατανομής της πολιτικής δύναμης τότε θα μπορούσαμε να ορίσουμε αντίστοιχα ως οικονομική δημοκρατία την εξουσία του δήμου στην οικονομική σφαίρα πράγμα που συνεπάγεται την ύπαρξη οικονομικής ισότητας με την έννοια της ισοκατανομής της οικονομικής δύναμης. Και φυσικά, κάνουμε λόγο για το δήμο και όχι για το κράτος γιατί η ύπαρξη του κράτους σημαίνει το χωρισμό του σώματος των πολιτών από την πολιτική και οικονομική διαδικασία. Η οικονομική δημοκρατία επομένως αναφέρεται σε κάθε κοινωνικό σύστημα που θεσμίζει την ενσωμάτωση της οικονομίας στην κοινωνία. Αυτό σημαίνει ότι, σε τελική ανάλυση, ο δήμος ελέγχει την οικονομική διαδικασία, μέσα σε ένα θεσμικό πλαίσιο δημοτικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής.

Με μια στενότερη έννοια, η οικονομική δημοκρατία επίσης αναφέρεται σε κάθε κοινωνικό σύστημα που θεσμοποιεί την ελαχιστοποίηση των κοινωνικό-οικονομικών διαφορών, ιδιαίτερα αυτών που ανακύπτουν από την ανισοκατανομή της ιδιοκτησίας και την συνακόλουθη ανισοκατανομή του εισοδήματος και του πλούτου. Ιστορικά, οι απόπειρες των σοσιαλιστών για την εφαρμογή της οικονομικής δημοκρατίας αναφερόντουσαν πάντοτε στη στενή αυτή έννοια. Σε αντίθεση επομένως με τη θέσμηση της πολιτικής δημοκρατίας, ποτέ δεν έχει υπάρξει αντίστοιχο παράδειγμα θεσμισμένης οικονομικής δημοκρατίας με την ευρεία έννοια που ορίζεται παραπάνω.

Με άλλα λόγια, ακόμα κι όταν οι σοσιαλιστικές απόπειρες να μειώσουν το βαθμό της ανισοκατανομής του εισοδήματος και του πλούτου ήταν επιτυχημένες, ποτέ δεν συνδέονταν με σημαντικές προσπάθειες να καθιερωθεί ένα σύστημα ισοκατανομής της οικονομικής δύναμης. Και αυτό, παρά το γεγονός ότι στον τύπο κοινωνίας που αναδύθηκε μετά την άνοδο της οικονομίας της αγοράς, υπήρξε μια σαφής μετατόπιση της οικονομίας από τον ιδιωτικό χώρο σ' αυτό που η Hannah Arendt ονόμασε «κοινωνικό χώρο», όπου ανήκει επίσης και το κράτος-έθνος. Αλλά, είναι αυτή ακριβώς η μετατόπιση που καθιστά οποιαδήποτε συζήτηση για τη δημοκρατία, που δεν αναφέρεται επίσης στο θέμα της οικονομικής δύναμης, κενή περιεχομένου. Επομένως, το να μιλάμε σήμερα για την ισοκατανομή της πολιτικής δύναμης χωρίς να την εξαρτούμε από την ισοκατανομή της οικονομικής δύναμης είναι χωρίς νόημα.

Με βάση τον ορισμό της πολιτικής δημοκρατίας που δόθηκε παραπάνω, οι ακόλουθες συνθήκες πρέπει να ικανοποιούνται για να μπορεί μια κοινωνία να χαρακτηριστεί σαν οικονομική δημοκρατία:

- απουσία θεσμισμένων οικονομικών διαδικασιών ολιγαρχικής φύσης. Αυτό σημαίνει ότι όλες οι «μακρό-οικονομικές αποφάσεις, δη-



λαδή οι αποφάσεις που αφορούν τη γενική διεύθυνση της οικονομίας (συνολικό επίπεδο παραγωγής, κατανάλωσης και επενδύσεων και συνακόλουθες ποσότητες εργασίμου και ελεύθερου χρόνου, χρησιμοποιούμενες τεχνολογίες κτλ) λαμβάνονται από το σώμα των πολιτών συλλογικά και χωρίς αντιπροσώπευση, μολονότι οι «μικρό»-οικονομικές αποφάσεις στο επίπεδο του χώρου εργασίας και του νοικοκυριού λαμβάνονται από την επιμέρους μονάδα παραγωγής ή κατανάλωσης.

- απουσία θεσμισμένων οικονομικών δομών που ενσωματώνουν άνισες σχέσεις οικονομικής δύναμης. Αυτό συνεπάγεται ότι τα μέσα παραγωγής και κατανομής βρίσκονται υπό την συλλογική ιδιοκτησία και τον άμεσο έλεγχο του δήμου, του σώματος των πολιτών. Οποιαδήποτε ανισότητα εισοδήματος είναι επομένως αποτέλεσμα επιπρόσθετης θελοντικής εργασίας στο ατομικό επίπεδο. Η επιπρόσθετη εργασία, πέρα από αυτήν που απαιτείται από κάθε ικανό μέλος της κοινωνίας για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών, επιτρέπει μόνο την πρόσθετη κατανάλωση, αφού δεν είναι δυνατή η ατομική συσσώρευση κεφαλαίου, ο δε τυχόν συσ-

σωρευθείς πλούτος, που είναι αποκλειστικό αποτέλεσμα της επιπρόσθετης εργασίας, δεν είναι κληρονομήσιμος. Έτσι, η δημοτικοποίηση της οικονομίας παρέχει την οικονομική δομή για τη δημοκρατική ιδιοκτησία, ενώ η άμεση συμμετοχή των πολιτών στις οικονομικές αποφάσεις παρέχει το πλαίσιο για μια διαδικασία περιεκτικού δημοκρατικού ελέγχου της οικονομίας. Η κοινότητα, επομένως, γίνεται η αυθεντική μονάδα οικονομικής ζωής, εφόσον η οικονομική δημοκρατία δεν είναι εφικτή σήμερα εκτός εάν τόσο η ιδιοκτησία όσο και ο έλεγχος των παραγωγικών πηγών οργανωθούν στο τοπικό επίπεδο. Αντίθετα, λοιπόν, με άλλους ορισμούς της οικονομικής δημοκρατίας, ο ορισμός που δίδεται εδώ περιλαμβάνει τη ρητή άρνηση της οικονομικής εξουσίας και συνεπάγεται την εξουσία του δήμου (του σώματος των πολιτών) στην οικονομική σφαίρα. Μ'αυτή την έννοια, η οικονομική δημοκρατία αποτελεί το απαραίτητο συμπλήρωμα αλλά και το θεμέλιο της άμεσης δημοκρατίας, αλλά και της περιεκτικής δημοκρατίας γενικότερα.

Ένα μοντέλο οικονομικής δημοκρατίας που αποτελεί οργανικό τμήμα μιας περιεκτικής δημοκρατίας περιγράφεται στο βιβλίο *Περιεκτική Δημοκρατία* (κεφ 6) (δες επιπλέον διάβασμα). Εν συντομία, το κυρίαρχο χαρακτηριστικό αυτού του μοντέλου, που το διαφοροποιεί από παρόμοια μοντέλα κεντρικού ή αποκεντρωτικού σχεδιασμού, είναι ότι μολονότι δεν προϋποθέτει την προηγούμενη κατάρτιση της *σπανεως*, εξασφαλίζει την ικανοποίηση των βασικών αναγκών όλων των πολιτών, χωρίς να θυσιάζει την ελευθερία της επιλογής, σε μια μη κρατική, μη χρηματική και μη αγοραία οικονομία.

Οι θεμελιακές προϋποθέσεις-όροι που πρέπει να πληρούνται ούτως ώστε να είναι εφικτή η οικονομική δημοκρατία μπορεί να οριστούν ως εξής:

- α. δημοτική αυτοδυναμία,
- β. δημοτική ιδιοκτησία των πλου-

τοπαραγωγικών πηγών

γ. *συνομοσπονδιακή* κατανομή των αγαθών και των υπηρεσιών.

Η τρίτη συνθήκη ειδικότερα συνεπάγεται ότι, στην περιεκτική δημοκρατία, ο μηχανισμός αποφάσεων για την κατανομή των σπάνιων οικονομικών πόρων πρέπει να βασίζεται στο συνομοσπονδιακό μάλλον παρά στο τοπικό επίπεδο, δηλαδή στο επίπεδο της συνομοσπονδίας των *δήμων* παρά στον κάθε δήμο χωριστά. Και αυτό, διότι στις σημερινές κοινωνίες πολλά προβλήματα δεν μπορούν να επιλυθούν στο τοπικό επίπεδο (ενέργεια, περιβάλλον, μεταφορές, επικοινωνίες, τεχνολογικές αλλαγές κ.ά.). Ο προτεινόμενος μηχανισμός για την κατανομή των σπάνιων οικονομικών πόρων



σκοπεύει να αντικαταστήσει τόσο το μηχανισμό της αγοράς όσο και το μηχανισμό του κεντρικού σχεδιασμού.

Ο μηχανισμός της αγοράς απορρίπτεται διότι μπορεί ναδειχθεί ότι το σύστημα της οικονομίας της αγοράς έχει οδηγήσει, τους δύο τελευταίους αιώνες από την καθιέρωσή του, σε μια συνεχή συγκέντρωση του εισοδήματος και του πλούτου στα χέρια ενός μικρού ποσοστού του παγκόσμιου πληθυσμού και, κατά συνέπεια, σε μια στρεβλή κατανομή των παγκό-



σμιων οικονομικών πόρων. Και αυτό, διότι στην οικονομία της αγοράς οι βασικές οικονομικές αποφάσεις που πρέπει να πάρει μια κοινωνία (δηλαδή τι παράγεται, πώς και για ποιον) καθορίζονται αποφασιστικά από την αγοραστική δύναμη εκείνων των εισοδηματικών ομάδων που μπορούν να στηρίζουν τις επιθυμίες τους με χρήμα. Με άλλα λόγια, κάτω από συνθήκες ανισότητας, που είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της δυναμικής της οικονομίας της αγοράς, η θεμελιώδης αντίφαση σε σχέση με την δια μέσω της αγοράς ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών γίνεται φανερή, δηλαδή, η αντίφαση μεταξύ της *δυνάμει* ικανοποίησης των βασικών αναγκών ολόκληρου του πληθυσμού έναντι της *πραγματικής* ικανοποίησης των επιθυμιών που στηρίζονται με χρήμα ενός τμήματος του πληθυσμού.

Ο κεντρικός σχεδιασμός απορρίπτεται διότι μπορεί ναδειχθεί ότι το συγκεντρωτικό Πλάνο, μολονότι είναι καλύτερο από το σύστημα της αγοράς στην εξασφάλιση της εργασίας και την αντιμετώπιση των βασικών αναγκών των πολιτών (έστω σε στοιχειώδες επίπεδο), όχι μόνο οδηγεί σε ανορθολογικές λύσεις (που τελικά οδήγησαν στην κατάρρευση του) και είναι μη αποτελεσματικό όσον αφορά

τη κάλυψη μη βασικών αναγκών, αλλά είναι επίσης λίαν αντιδημοκρατικό.

Το σύστημα κατανομής των οικονομικών πόρων που προτείνεται από το πρόταγμα της Περιεκτικής Δημοκρατίας σκοπεύει να ικανοποιήσει τον διπλό στόχο:

- α. της ικανοποίησης των βασικών αναγκών όλων των πολιτών που προϋποθέτει ότι οι βασικές μακροοικονομικές αποφάσεις λαμβάνονται και
- β. της εξασφάλισης της ελευθερίας επιλογής η οποία προϋποθέτει ότι το ίδιο το άτομο παίρνει τις σημαντικές αποφάσεις που αφορούν την προσωπική του ζωή (τι δουλειά να κάνει, τι να καταναλώσει κλπ).

Τόσο οι μακροοικονομικές αποφάσεις όσο και οι ατομικές αποφάσεις του πολίτη υλοποιούνται μέσα από ένα συνδυασμό του δημοκρατικού σχεδιασμού που περιέχει τη δημιουργία μιας διαδικασίας ανατροφοδότησης ανάμεσα στις εργατικές συνελεύσεις, στις δημοτικές συνελεύσεις και στη συνομοσπονδιακή συνέλευση και μιας τεχνητής «αγοράς» που εξασφαλίζει την πραγματική ελευθερία επιλογής, χωρίς να επιφέρει τις αρνητικές συνέπειες που συνδέονται με τις πραγματικές αγορές. Με λίγα λόγια, η κατανομή των οικονομικών πόρων γίνεται πρώτον με βάση τις συλλογικές αποφάσεις των πολιτών, έτσι όπως εκφράζονται μέσω των τοπικών και συνομοσπονδιακών πλάνων και δεύτερον με βάση τις ατομικές επιλογές των πολιτών, όπως εκφράζονται μέσω ενός συστήματος διατακτικών. Το γενικό κριτήριο της κατανομής των οικονομικών πόρων δεν είναι η αποτελεσματικότητα, όπως ορίζεται σήμερα με στενά τεchnο-οικονομικά κριτήρια. Η αποτελεσματικότητα θα πρέπει να οριστεί εκ νέου ώστε να σημαίνει αποτελεσματικότητα στην ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών και όχι μόνο των επιθυμιών που υποστηρίζονται με χρήμα. Όσον αφορά στην έννοια των αναγκών, είναι σημαντικό να κάνουμε μια σαφή διάκριση, από τη μια μεριά, ανάμεσα

στις βασικές και μη βασικές ανάγκες, και από την άλλη, μεταξύ των αναγκών και των μέσων ικανοποίησης τους (δηλαδή των μορφών ή των τρόπων με τους οποίους οι ανάγκες αυτές ικανοποιούνται). Τι συνιστά μια ανάγκη -βασική ή μη βασική καθορίζεται από τους ίδιους τους πολίτες δημοκρατικά. Στη συνέχεια, το επίπεδο της ικανοποίησης των αναγκών καθορίζεται συλλογικά και υλοποιείται μέσω ενός μηχανισμού δημοκρατικού σχεδιασμού, ενώ τα μέσα ικανοποίησης τόσο των βασικών όσο και των μη βασικών αναγκών καθορίζονται από τις προτιμήσεις των καταναλωτών, όπως εκφράζονται από τη χρήση των διατακτικών που διανέμονται σ' αυτούς σε αντάλλαγμα για βασική και μη βασική εργασία. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι και οι δυο τύποι διατακτικών εκδίδονται σε προσωπική βάση, έτσι ώστε να μην μπορούν χρησιμοποιηθούν ως γενικό μέσο ανταλλαγής και συσσώρευσης, όπως το χρήμα.

Οι *Βασικές Διατακτικές (ΒΔ)*, που διανέμονται ως αντάλλαγμα για «βασική» δουλειά, (δηλαδή τον αριθμό των ωρών εργασίας που απαιτούνται από κάθε πολίτη σ' ένα επάγγελμα της δικής του/της επιλογής για την αντιμετώπιση των βασικών αναγκών), χρησιμοποιούνται για την κάλυψη των βασικών αναγκών. Οι διατακτικές αυτές, που είναι προσωπικές και εκδίδονται για λογαριασμό της συνομοσπονδίας, εξουσιοδοτούν κάθε πολίτη να ικανοποιεί, μέχρι ενός προκαθορισμένου επιπέδου, εκείνες τις ανάγκες του/της που έχουν χαρακτηριστεί (δημοκρατικά) ως βασικές μέχρι ενός ορισμένου επιπέδου, χωρίς όμως να προκαθορίζουν τα συγκεκριμένα μέσα ικανοποίησής τους, έτσι ώστε να κατοχυρώνεται η δυνατότητα επιλογής. Προκειμένου να εξασφαλίζεται ότι το επίπεδο ικανοποίησης των βασικών αναγκών των πολιτών θα είναι το ίδιο σ' ολόκληρη τη συνομοσπονδία, το τι συνιστά βασική ανάγκη, καθώς και το μέχρι ποιο επίπεδο ικανοποίησης της, πρέπει να ικανοποιείται αποτελούν ζητήματα που θα πρέπει να καθορίζονται από

τη συνομοσπονδιακή συνέλευση, με βάση τις αποφάσεις των δημοτικών συνελεύσεων και τους διαθέσιμους πόρους στη συνομοσπονδία.

Οι *Μη Βασικές Διατακτικές (ΜΒΔ)*, που διανέμονται ως αντάλλαγμα για μη βασική δουλειά, χρησιμοποιούνται για την ικανοποίηση των μη βασικών αναγκών (κατανάλωση μη στοιχειωδών αγαθών και υπηρεσιών) καθώς και για την ικανοποίηση των βασικών αναγκών πέραν του προκαθορισμένου από τη συνομοσπονδιακή

σύνδεση των πρώτων ως οδηγών για μια δημοκρατική κατανομή των αγαθών και των υπηρεσιών. Έτσι, δηλαδή οι τιμές, αντί να είναι η αιτία του μερισμού όπως στο σύστημα της αγοράς γίνονται το *αποτέλεσμά* του και τους ανατίθεται ο ρόλος να εξισορροπούν τη ζήτηση με τη προσφορά σε μια τεχνητή «αγορά» που εξασφαλίζει την ανεξαρτησία τόσο των καταναλωτών όσο και των παραγωγών. Οι «τιμές» που διαμορφώνονται μ' αυτό τον τρόπο, σε συνδυασμό με ένα σύνθετο «δείκτη επιθυμητότητας» (που σχεδιάζεται με βάση τις «εκπεφρασμένες» προτιμήσεις των πολιτών όσον αφορά τον τύπο εργασίας που επιθυμούν να κάνουν), καθορίζουν ένα «υποκειμενικό» μέγεθος αμοιβής για μη βασική εργασία, στη θέση του «αντικειμενικού» μεγέθους που προτείνεται από την εργασιακή θεωρία της αξίας.

Όπως κάνει φανερό η παραπάνω σύντομη περιγραφή του μοντέλου της οικονομικής δημοκρατίας, το πρόταγμα για μια περιεκτική δημοκρατία αναφέρεται σε μια μελλοντική διεθνή πολιτική οικονομία η οποία ξεπερνάει τόσο την πολιτική οικονομία του κρατικιστικού σοσιαλισμού, όπως υλοποιήθηκε στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στην Ανατολική Ευρώπη, όσο και την πολιτική οικονομία της οικονομίας της αγοράς, είτε με την μορφή της μικτής οικονομίας της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, είτε με την παρούσα νέο-φιλελεύθερη μορφή της.

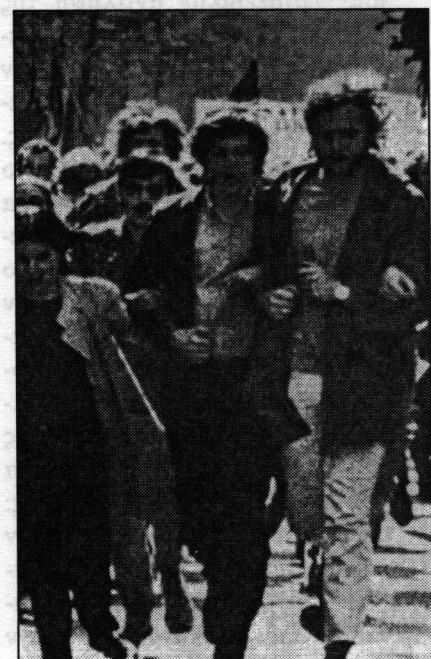
Η Δημοκρατία στον κοινωνικό χώρο

Η ικανοποίηση των παραπάνω προϋποθέσεων της πολιτικής και της οικονομικής δημοκρατίας θα σήμαινε την ανάκτηση του πολιτικού και οικονομικού χώρου από τον δημόσιο χώρο, δηλαδή την ανάκτηση μιας πραγματικής κοινωνικής ατομικότητας, τη δημιουργία συνθηκών ελευθερίας και αυτοκαθορισμού, τόσο στο πολιτικό όσο και στο οικονομικό επίπεδο. Εντούτοις, η πολιτική

και οικονομική δύναμη δεν είναι οι μόνες μορφές δύναμης και επομένως η πολιτική και η οικονομική δημοκρατία δεν εξασφαλίζουν από μόνες τους μια περιεκτική δημοκρατία. Με άλλα λόγια, μια περιεκτική δημοκρατία είναι αδιανόητη εάν δεν επεκτείνεται στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο για να συμπεριλάβει το χώρο εργασίας, το νοικοκυριό, τον εκπαιδευτικό χώρο και στην πραγματικότητα κάθε οικονομικό ή πολιτισμικό θεσμό που αποτελεί στοιχείο του χώρου αυτού.

Ιστορικά, εισήχθησαν διάφορες μορφές δημοκρατίας στον κοινωνικό χώρο, ιδιαίτερα στον αιώνα μας, συνήθως σε περιόδους επαναστατικής δραστηριότητας. Εντούτοις, οι μορφές αυτές δημοκρατίας όχι μόνο υπήρξαν βραχύβιες αλλά και σπάνια εκτείνονταν πέρα από το χώρο εργασίας (π.χ. τα ουγγρικά εργατικά συμβούλια το 1956) και το χώρο της εκπαίδευσης (π.χ. οι παρισινές φοιτητικές συνελεύσεις το 1968).

Το θέμα σήμερα είναι πως θα επεκτείνουμε τη δημοκρατία σε άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, όπως το νοικοκυριό, χωρίς να καταργήσουμε τον διαχωρισμό μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου χώρου. Με άλλα λόγια, πώς θα υιοθετήσουμε τέτοιους θεσμούς, οι οποίοι εισάγουν τη δημοκρατία στο νοικοκυριό και τον



συνέλευση επιπέδου. Οι ΜΒΔ είναι προσωπικές, όπως και οι ΒΔ, αλλά εκδίδονται για λογαριασμό της κάθε κοινότητας και όχι της συνομοσπονδίας. Η προσωπική εργασία των πολιτών πάνω από τον καθορισμένο αριθμό «βασικών» ωρών είναι εθελοντική και τους εξουσιοδοτεί σε ΜΒΔ, οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν να συμμετέχουν στην ικανοποίηση μη βασικών αναγκών τους. Οι «τιμές» σε αυτό το σύστημα αντί, με βάση τον αριθμό των ΜΒΔ που έχουν στην κατοχή τους να αντανακλούν ελλείψεις που σχετίζονται μ' ένα διαστρεβλωμένο πρότυπο κατανομής του εισοδήματος/πλούτου (όπως στην οικονομία της αγοράς) λειτουργούν ως μεριστικά τεχνάσματα για να προσαρμόσουν τις ελλείψεις στις επιθυμίες των πολιτών, δηλαδή τη



κοινωνικό χώρο γενικότερα ενώ συγχρόνως ενδυναμώνουν τους θεσμούς της πολιτικής και οικονομικής δημοκρατίας. Και αυτό, διότι μια αποτελεσματική δημοκρατία είναι αδιανόητη εάν ο ελεύθερος χρόνος δεν κατανέμεται εξίσου μεταξύ όλων των πολιτών. Όμως, στο βαθμό που εξακολουθούν να υφίστανται οι σημερινές ιεραρχικές συνθήκες στο νοικοκυριό, στο χώρο εργασίας και σ' οποιονδήποτε άλλο χώρο, η προϋπόθεση αυτή δεν μπορεί ποτέ να ικανοποιηθεί. Επιπλέον, η δημοκρατία στον κοινωνικό χώρο, ιδιαίτερα στο νοικοκυριό, είναι αδύνατη, εάν δεν εισαχθούν θεσμικές ρυθμίσεις που να αναγνωρίζουν το ρόλο του νοικοκυριού στην ικανοποίηση των αναγκών και να ενσωματώνουν τη φροντίδα και τις υπηρεσίες, που παρέχονται στο πλαίσιο του, στο γενικό σχήμα ικανοποίησης των αναγκών.

Οικολογική Δημοκρατία

Εάν δούμε τη δημοκρατία ως μια διαδικασία κοινωνικής αυτοθέσμησης, όπου δεν υπάρχει κανένας θεϊκός ή «αντικειμενικός» καθοριζόμενος κώδικας ανθρώπινης συμπεριφοράς, δεν υπάρχουν εγγυήσεις ότι μια περιεκτική δημοκρατία θα μπορούσε να εξασφαλίζει μια οικολογική δημοκρατία με την έννοια που ορίστηκε παραπάνω. Επομένως, η αντικατάσταση της οικονομίας της αγοράς από ένα νέο θεσμικό πλαίσιο περιεκτικής δημοκρατίας συνιστά μόνο την αναγκαία συνθήκη για μια αρμονική σχέση μεταξύ του φυσικού και του κοινωνικού κόσμου. Η επαρκής συνθήκη αναφέρεται στο επίπεδο οικολογικής συνείδησης των πολιτών. Παρόλα' αυτά, θα μπορούσε κανείς εύλογα να περιμένει ότι η ριζοσπαστική αλλαγή στο κυρίαρχο κοινωνικό παράδειγμα που θα ακολουθήσει τη θέσμιση μιας περιεκτικής δημοκρατίας, σε συνδυασμό με τον αποφασιστικό ρόλο που θα παίζει η παιδεία σ' ένα φιλικό προς το περιβάλλον θεσμικό πλαίσιο, θα οδηγήσουν σε μια ριζική αλλαγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς προς τη Φύση.



Με άλλα λόγια, μια δημοκρατική οικολογική προοπτική δεν μπορεί να προχωρήσει πέρα από τις θεσμικές προϋποθέσεις που προσφέρουν τις μεγαλύτερες ελπίδες για μια καλύτερη σχέση του ανθρώπου με τη Φύση. Εντούτοις, υπάρχουν ισχυροί λόγοι να πιστεύουμε ότι η σχέση μεταξύ της περιεκτικής δημοκρατίας και της Φύσης θα είναι πολύ πιο αρμονική από τη σχέση που θα μπορούσε ποτέ να επιτευχθεί στην οικονομία της αγοράς, ή στο σοσιαλιστικό κρατισμό. Οι παράγοντες που στηρίζουν την πεποίθηση αυτή αναφέρονται και στα τρία στοιχεία μιας περιεκτικής δημοκρατίας: το πολιτικό, το οικονομικό και το κοινωνικό.

- Στο πολιτικό επίπεδο, έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι η δημιουργία ενός δημόσιου χώρου θα συμβάλει σημαντικά, από μόνη της, στο να γίνει ο υλισμός λιγότερο ελκυστικός. Και αυτό, διότι ο δημόσιος χώρος θα δώσει ένα νέο νόημα στη ζωή για να γεμίσει το υπαρξιακό κενό που δημιουργεί η σημερινή καταναλωτική κοινωνία. Η συνειδητοποίηση του τι σημαίνει να είναι κανείς άνθρωπος λογικά θα έπρεπε να μας στρέψει ξανά προς τη Φύση.

- Επίσης, στο οικονομικό επίπεδο,

δεν είναι τυχαίο ότι, ιστορικά, η διαδικασία μαζικής καταστροφής του περιβάλλοντος συμπίπτει με τη διαδικασία αγοραιοποίησης της οικονομίας. Με άλλα λόγια, η ανάδυση της οικονομίας της αγοράς και της συνακόλουθης οικονομίας ανάπτυξης είχε κρίσιμες συνέπειες για τη σχέση κοινωνίας και Φύσης και οδήγησε στην επικράτηση της ιδεολογίας ανάπτυξης ως του κυρίαρχου κοινωνικού παραδείγματος. Έτσι, έγινε κυρίαρχη μια «εργαλειακή» αντίληψη της Φύσης, στην οποία η Φύση εθεωρείτο ως ένα εργαλείο για την ανάπτυξη, σε μια διαδικασία απεριόριστης συγκέντρωσης δύναμης. Εάν υποθέσουμε ότι, σήμερα, μόνο μια συνομοσπονδιακή κοινωνία θα μπορούσε να εξασφαλίσει την περιεκτική δημοκρατία, είναι εύλογο να υποθέσουμε περαιτέρω ότι όταν η οικονομία της αγοράς αντικατασταθεί από μια δημοκρατική συνομοσπονδιακή οικονομία, η δυναμική ανάπτυξη ή θάνατος της πρώτης θα αντικατασταθεί από τη νέα κοινωνική δυναμική της δεύτερης: μια δυναμική που θα στοχεύει στην ικανοποίηση των κοινοτικών αναγκών και όχι στην ανάπτυξη καθαυτή. Εάν η ικανοποίηση των κοινοτικών αναγκών δεν εξαρτάται, όπως σήμερα, από τη συνεχή επέκταση της παραγωγής για να καλυφθούν οι «ανάγκες» που δημιουργεί η αγορά και, εάν αποκατασταθεί ο δεσμός μεταξύ κοινωνίας και οικονομίας, τότε δεν υπάρχει κανένας λόγος για τον οποίο η σημερινή εργαλειακή αντίληψη της φύσης θα συνεχίσει να καθορίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά.

- Επί πλέον, θα μπορούσαμε, επίσης εύλογα, να περιμένουμε ότι η δημοκρατία στο γενικότερο κοινωνικό χώρο θα είναι φιλική προς το περιβάλλον. Η εξάλειψη των πατριαρχικών σχέσεων στο νοικοκυριό και των ιεραρχικών σχέσεων γενικά θα δημιουργούσε ένα νέο αντί-κυριαρχικό ήθος που θα επεκτεινόταν τόσο στην Φύση όσο και

στη Κοινωνία. Με άλλα λόγια, η δημιουργία δημοκρατικών συνθηκών στο κοινωνικό πεδίο θα ήταν ένα αποτελεσματικό βήμα στη δημιουργία των επαρκών συνθηκών για μια αρμονική σχέση φύσης-κοινωνίας.

- Τέλος, το γεγονός ότι η βασική μονάδα κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής στην συνομοσπονδιακή δημοκρατία θα είναι η κοινότητα, θα έπρεπε να ενδυναμώνει το φιλικό προς το περιβάλλον χαρακτήρα της. Είναι λογικό να υποθέσουμε και η εμπειρία σχετικά με την αξιοσημείωτη επιτυχία τοπικών κοινοτήτων στη διαφύλαξη του περιβάλλοντός υποστηρίζει την υπόθεση αυτή ότι, όταν οι άνθρωποι στηρίζονται άμεσα στο φυσικό τους περιβάλλον για να επιβιώσουν, αναπτύσσουν μια στενή σχέση μ' αυτό, η οποία αναγκαστικά επηρεάζει θετικά τη συμπεριφορά τους προς αυτό. Εντούτοις, η προϋπόθεση για να είναι επιτυχής ο τοπικός έλεγχος του περιβάλλοντος είναι ότι η κοινότητα βασίζεται στο φυσικό περιβάλλον για τη μακροπρόθεσμη επιβίωση της και ότι κατά συνέπεια έχει άμεσο συμφέρον να το προστατέψει ένας ακόμα λόγος για τον οποίο μια οικολογική κοινωνία είναι

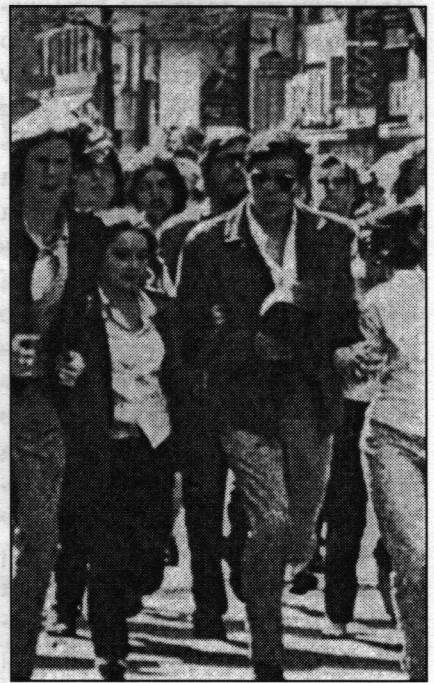
αδύνατη χωρίς την οικονομική δημοκρατία.

Μια νέα αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη

Οι παραπάνω συνθήκες της δημοκρατίας συνεπάγονται μια νέα αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη: οικονομική, πολιτική, κοινωνική και πολιτισμική. Έτσι,

- η πολιτική ιδιότητα του πολίτη εμπεριέχει νέες πολιτικές δομές και την επιστροφή στην κλασική αντίληψη της πολιτικής (άμεση δημοκρατία).
- η οικονομική ιδιότητα του πολίτη εμπεριέχει νέες οικονομικές δομές δημοτικής ιδιοκτησίας και ελέγχου των οικονομικών πόρων (οικονομική δημοκρατία)
- η κοινωνική ιδιότητα του πολίτη εμπεριέχει δομές αυτοδιαχείρισης στο χώρο εργασίας, δημοκρατία στο νοικοκυριό και νέες δομές πρόνοιας, στις οποίες όλες οι βασικές ανάγκες (που θα καθορίζονται δημοκρατικά) καλύπτονται από τους κοινοτικούς πόρους, είτε αυτές ικανοποιούνται στο νοικοκυριό είτε στο κοινοτικό επίπεδο. Τέλος,
- η πολιτισμική ιδιότητα του πολίτη εμπεριέχει νέες δημοκρατικές δομές διάδοσης και ελέγχου των πληροφοριών και της κουλτούρας (ΜΜΕ, τέχνη κτλ) που επιτρέπουν σε κάθε μέλος της κοινότητας να συμμετέχει στη διαδικασία και ταυτόχρονα να αναπτύσσει τις διανοητικές και πολιτισμικές του δυνατότητες.

Μολονότι η έννοια αυτή της ιδιότητας του πολίτη συνεπάγεται μια έννοια της πολιτικής κοινότητας η οποία, οριζόμενη γεωγραφικά, αποτελεί τη θεμελιακή μονάδα της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής, εντούτοις, στην περιεκτική δημοκρατία η κοινότητα συναρθρώνεται με διάφορες άλλες, μη γεωγραφικά καθορισμένες, κοινότητες (πολιτισμικές, επαγγελματικές, ιδεολογικές κτλ). Επομένως, η κοινότητα και η



ιδιότητα του πολίτη, όπως ορίζονται εδώ, δεν αποκλείουν πολιτισμικές διαφορές ή άλλες διαφορές με βάση το φύλο, την ηλικία, την εθνότητα κτλ, αλλά παρέχουν απλώς το δημόσιο χώρο όπου μπορούν να εκφραστούν οι διαφορές αυτές. Ακόμη, οι διευθετήσεις αυτές θεσμίζουν διάφορες ασφαλιστικές δικλίδες που στοχεύουν ν' αποκλείσουν την περιθωριοποίηση τέτοιων διαφορών από την πλειονότητα. Εκείνο, επομένως, που ενώνει τους ανθρώπους σε μια πολιτική κοινότητα ή σε μια συνομοσπονδία κοινοτήτων δεν είναι κάποιες κοινές αξίες, που επιβάλλονται στην κοινότητα από μια εθνικιστική ιδεολογία, θρησκευτικό δόγμα, μυστικιστική πίστη ή «αντικειμενική» ερμηνεία της φυσικής ή της κοινωνικής «εξέλιξης», αλλά οι δημοκρατικοί θεσμοί και πρακτικές, που έχουν εγκαθιδρυθεί από τους ίδιους τους πολίτες.

Είναι φανερό ότι η παραπάνω νέα αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη ελάχιστη σχέση έχει με τον φιλελεύθερο και σοσιαλιστικό ορισμό της ιδιότητας του πολίτη, που συνδέονται με τη φιλελεύθερη και τη σοσιαλιστική αντίληψη για τα ανθρώπινα δικαιώματα αντίστοιχα. Έτσι, για τους φιλελεύθερους, ο πολίτης είναι απλώς ο ατομικός φορέας συγκεκριμένων

ελευθεριών και πολιτικών δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από το νόμο και που υποτίθεται ότι διασφαλίζουν την ίση κατανομή της πολιτικής δύναμης. Ακόμα, για τους σοσιαλιστές, ο πολίτης είναι φορέας όχι απλώς πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών αλλά και κάποιων οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ενώ για τους μαρξιστές η ιδιότητα του πολίτη πραγματώνεται με τη συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Η αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη που υιοθετείται εδώ, την οποία θα μπορούσαμε να ονομάσουμε δημοκρατική αντίληψη, βασίζεται στον ορισμό που δώσαμε στην περιεκτική δημοκρατία και προϋποθέτει μια «συμμετοχική» αντίληψη της ενεργού ιδιότητας του πολίτη, όπως αυτή που υπαινίσσεται στο έργο της η Χάννα Αρεντ. Στην αντίληψη αυτή η πολιτική δραστηριότητα δεν είναι ένα μέσο για κάποιο σκοπό, αλλά ένας αυτοσκοπός. Είναι επομένως φανερό ότι αυτή η αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη είναι ποιοτικά διαφορετική από τη φιλελεύθερη και τη σοσιαλδημοκρατική αντίληψη που υιοθετούν μια «εργαλειακή» αντίληψη της ιδιότητας του πολίτη, δηλαδή,

μια αντίληψη που σημαίνει ότι η ιδιότητα του πολίτη συνεπάγεται για τους πολίτες συγκεκριμένα δικαιώματα, τα οποία μπορούν να ασκούν ως μέσα για την επίτευξη του στόχου της ατομικής ευημερίας.

Εφαρμογές

Ένα σημαντικό γνωστικό πεδίο έχει ήδη αναπτυχθεί σε σχέση με την Περιεκτική Δημοκρατία και τις εφαρμογές της. Κρίσιμα θέματα όπως η στρατηγική της μετάβασης σε μια Περιεκτική Δημοκρατία, η σχέση της επιστήμης και της τεχνολογίας με τη δημοκρατία, η σημασία της ανάδυσης του ιρασιοναλισμού σε σχέση με το δημοκρατικό πρόταγμα, η αλληλεξάρτηση μεταξύ της κουλτούρας, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της δημοκρατίας, η σχέση μεταξύ κράτους πρόνοιας και οικονομικής δημοκρατίας έχουν διερευνηθεί συστηματικά στο περιοδικό *Democracy & Nature, The International Journal of Inclusive Democracy*.

Τάκης Φωτόπουλος

Βοηθήματα:

Τάκη Φωτόπουλου (1997) *Towards An Inclusive Democracy* (Λονδίνο : Cassell), σελ. 401 (Ελληνική μετάφραση: *Περιεκτική Δημοκρατία*, Καστανιώτης, 1999). Η Ιταλική έκδοση του βιβλίου έχει προγραμματιστεί για τον Νοέμβριο του 1999 και η Ισπανική για το 2000.

Democracy & Nature, The International Journal of Inclusive Democracy (Δημοκρατία και Φύση, Η Διεθνής Επιθεώρηση της Περιεκτικής Δημοκρατίας (<http://www.tandf.co.uk/journals>). Το περιοδικό εκδίδεται από τον εκδοτικό οίκο Taylor & Francis τρεις φορές το χρόνο. Ήδη έχουν εκδοθεί πέντε τόμοι (από τρία τεύχη ο καθένας) με θεωρητικά άρθρα και διάλογο πάνω στην περιεκτική δημοκρατία και συναφή θέματα (τα πρώτα 10 τεύχη έχουν εκδοθεί και στα Ελληνικά με τον τίτλο *Κοινωνία και Φύση* (τεύχη 1-7) και *Δημοκρατία και Φύση* (τεύχη 1-3).

«Για δεξ που ανεβήκανε στην πλάτη μας, ρε μάγκες, οι εργατοϋπάλληλοι και τα λαμέ φρικιά»

Στο δεύτερο τεύχος, της Ευτοπίας αναδημοσιεύσαμε ένα κείμενο που περιέγραφε το κοινοτιστικό εγχείρημα του Σαρακήνικου. Λίγες μέρες αργότερα, η *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* δημοσίευσε στο ένθετο περιοδικό *Έψιλον* ένα ρεπορτάζ σχετικά με τον τρόπο ζωής των «Σαρακηνών» που έχουν απομείνει σ' αυτήν την απομονωμένη γωνιά της Ιθάκης. Εμείς δεν είχαμε αναφερθεί στην εξέλιξη του εγχειρήματος αυτού, γιατί δεν γνωρίζαμε επακριβώς τη σημερινή κατάσταση. Ωστόσο, δεν ήταν πολύ δύσκολο να φανταστούμε πως έχει εξελιχθεί.

Αν ο μικροαστισμός καρδοκεί για τον καθένα στη θέση ενός εργατοϋπάλληλου με σοβαρές αξιώσεις μιας παχουλής μισθολογικής ανέλιξης, ο αναχωρητισμός δεν θα μπορούσε παρά να προάγει, στην καλύτερη

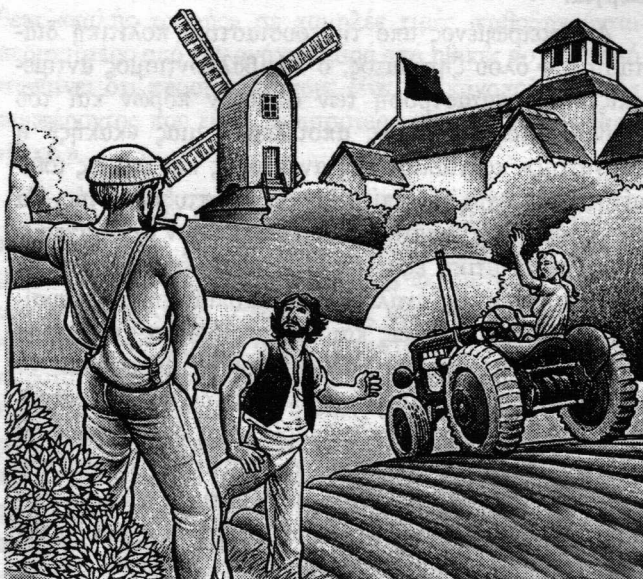
περίπτωση, ένα εναλλακτικό life-style. Το Σαρακήνικο δεν είναι τίποτα περισσότερο λοιπόν από κάποια γερμανικά ως επί το πλείστον φρικιά που γίνανε λαμέ, αράζουν στα μαγευτικά ακρογιάλια της Ιθάκης, κόβουν βόλτες με το ιστιοπλοϊκό τους στα καταγάλανα νερά του Ιονίου και σπάνε την απομόνωσή τους παίζοντας στο χρηματιστήριο. Αυτά έχουν οι ουτοπίες φυγής.

Όσα τέτοιου είδους εγχειρήματα ξεκόβουν από το υπόλοιπο αντικαθεστωτικό ρεύμα και αδιαφορούν να συνάψουν σχέσεις με την τριγύρω τοπική κοινωνία δεν μπορούν παρά είτε να οδηγηθούν στην πλήρη διάλυση, είτε να καταντήσουν τουριστικό θέρετρο κάποιων μετανιωμένων (όπως συνέβη στην περίπτωση του Σαρακήνικου). Να 'ναι αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα!

ΒΙΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ Ή ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΗ ΒΙΟΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ;

«Σε βλέπω πάλι βιαστική
πριν βγει ο ήλιος να προλάβεις
ευχές να δώσεις στα βοτάνια
τους ανθούς να κόψεις της κολοκυθιάς
θειάφι στις ντοματιές να ρίζεις
τις σταφυλιές να ράνεις με χαλκό
στα περιστέρια ν' αλλάξεις το νερό
το δυόσμο να κορφολογήσεις...»

Απόσπασμα από ποίημα του Χρ. Λιοντάκη



Σχέδιο C. Harper

Η επικράτηση της συμβατικής καλλιέργειας

Λίγες μόνο δεκαετίες στάθηκαν αρκετές για να μεταλλάξουν το φυσικό περιβάλλον και το αγροτικό τοπίο σε όσες περιοχές του πλανήτη επιβλήθηκε η διαρκώς επεκτεινόμενη καπιταλιστική οικονομία.

Οι παραδοσιακοί τρόποι καλλιέργειας εγκαταλείφθηκαν, οι ντόπιες ποικιλίες εξαφανίστηκαν ή περιορίστηκαν στους μικρούς σπιτικούς κήπους, λίμνες και έλη αποξηράνθηκαν, θεσμοί αλληλοβοήθειας απονεκρώθηκαν μαζί με τη σταδιακή παρακμή των κοινοτήτων. Η γεωργία και η κτηνοτροφία, που αποτελούν τους πρωταρχικούς παραγωγικούς τομείς μαζί με την αλιεία, δεν ήταν δυνατόν να μην ενσωματωθούν στον ευρύτερο οικονομικό σχεδιασμό που ανέπτυξε κάθε εθνικό κράτος και που ονομάστηκε «εθνική οικονομία». Στα πλαίσια του σχεδιασμού αυτού, η γεωργι-

κή και κτηνοτροφική παραγωγική διαδικασία έπαψε σταδιακά ν' αποτελεί ένα σχετικά αυτόταρκες και μη εκχρηματισμένο οικονομικά σύστημα και οργανώθηκε πάνω σε νέες λειτουργικές δομές, σύμφωνες με τις επιταγές της ανάπτυξης της καπιταλιστικής οικονομίας. Ο συνδυασμός της επιβολής των νέων οικονομικών συνθηκών και της τεχνολογικής εξέλιξης ήταν αυτός που καθόρισε, σε γενικές γραμμές, τη διάλυση των παραγωγικών σχέσεων και διαδικασιών που ενυπήρχαν σε μικρές ανθρώπινες κοινότητες, οι οποίες ως τότε βρίσκονταν σε ισορροπημένη σχέση με ένα αστικό κέντρο που περιτριγύριζαν.

Η ανάπτυξη της καπιταλιστικής οικονομίας, έδωσε ώθηση στο δευτερογενή (βιομηχανία) και τριτογενή (υπηρεσίες, εμπόριο) τομέα παραγωγής, αποδυναμώνοντας έτσι την υπαίθρο από μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού της, το οποίο και συνέρευσε στις μεγάλες πόλεις. Η καπιταλιστική λογική της αύξησης της παραγωγής με κάθε μέσο και πέρα από οποιαδήποτε κοινωνική ή ηθική αξία, καθώς και οι τεράστιες ανάγκες που δημιουργούνται πλέον από τη ραγδαία αύξηση του αστικού πληθυσμού σε σχέση με αυτόν της υπαίθρου, θα οδηγήσουν στην ταχύτατη κυριάρχηση της λεγόμενης συμβατικής καλλιέργειας. Όπως γράφει ο Μ. Μπούκτσιν, «οι χειραγωγούμενοι άνθρωποι στις σύγχρονες πόλεις πρέπει να τραφούν, πράγμα που συνεπάγεται μian επέκταση της βιομηχανικής καλλιέργειας. Τα φυτά που προορίζονται για τροφή πρέπει να καλλιεργηθούν με τρόπο που να επιτρέπει έναν υψηλό βαθμό μηχανοποίησης κι αυτό όχι για να μειώσει τον ανθρώπινο μόχθο, αλλά για ν' αυξήσει (υποτίθεται) την παραγωγικότητα και την αποδοτικότητα, να μεγιστοποιήσει τις επενδύσεις και να εκμεταλλευτεί τη βίοςφαιρα με τον πιο άθλιο τρόπο. Συνεπώς, το έδαφος των χωραφιών πρέπει να καταντήσει επίπεδη πεδιάδα πάτωμα εργοστασίου, αν θέλετε και οι φυσικές ποικιλίες στην τοπογραφία πρέπει να μειωθούν όσο είναι δυνατόν. Η ανάπτυξη των φυτών πρέπει να κανονίζεται καταλεπτώς, ώστε ν' ανταποκρίνεται στα αυστηρά προγράμματα των εργοστασίων επεξεργασίας τροφίμων. Το όργωμα, η λίπανση του εδάφους, η σπορά κι ο θερισμός πρέπει να κανονίζονται σε μαζική κλίμακα, συνήθως αγνοώντας τελείως τη φυσική οικολογία μιας περιοχής. Μεγάλες περιοχές της γης πρέπει να χρησιμοποιηθούν για την καλλιέργεια ενός μονάχα σπαρτού μια μορφή γεωργικής καλλιέργειας τύπου φυτείας που ανοίγει το δρόμο όχι μόνο στη μηχανοποίηση, αλλά επίσης στις επιδημίες παρασίτων. Τέλος, χημικές ουσίες πρέπει να χρησιμοποιούνται αφειδώς για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούν τα έντομα, τα ζιζάνια και οι ασθένειες των φυτών, για τον κανονισμό της

συγκομιδής και για τη μεγιστοποίηση της εκμετάλλευσης του εδάφους». Ο χημικός αυτός πόλεμος που εξαπολύθηκε σε πάσης φύσεως έντομα και ζιζάνια, σε συνδυασμό με την εντατική χρήση χημικών λιπασμάτων, οδήγησε στην απονέκρωση του εδάφους, στη ριζική πτώχευση της χλωρίδας και πανίδας τεράστιων περιοχών, στη μόλυνση των νερών (των ποταμιών και του υδροφόρου ορίζοντα), καθώς και στην αύξηση των περιπτώσεων καρκινοπαθειών.

Η εμφάνιση της βιοκαλλιέργειας

Οι δύο βασικότεροι λόγοι που, πολύ χοντρικά, συνείναιαν στην εμφάνιση της έννοιας της βιοκαλλιέργειας είναι οι εξής: Από τη μία πλευρά η αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας και των επιπτώσεων της συμβατικής καλλιέργειας και από την άλλη, ο φόβος που έχει εισχωρήσει σε αρκετούς καταναλωτές (κυρίως των ανωτέρων τάξεων) σχετικά με τη συμβολή των φυτοφαρμάκων και των υπολειμμάτων των χημικών λιπασμάτων στην πάθηση του καρκίνου. Ακόμη, η εμφάνιση των «τρελών αγελάδων» των «κοτόπουλων με διοξίνη» και εσχάτως των «αγελάδων με Aids» προκάλεσε τη ζήτηση και κτηνοτροφικών προϊόντων που θα παράγονται με «οικολογικό» τρόπο.

Σε γενικές γραμμές, «βιολογικά» γεωργικά προϊόντα λέγονται εκείνα που έχουν παραχθεί δίχως τη χρησιμοποίηση βιομηχανικών χημικών παρασκευασμάτων που επιβαρύνουν το φυσικό περιβάλλον. Αντίστοιχα, η παραγωγή κτηνοτροφικών «βιολογικών προϊόντων» έχει να κάνει με τον καθορισμό συγκεκριμένων συνθηκών, όσον αφορά την αναπαραγωγή των ζώων, την εκτροφή τους, ακόμη και τη μεταφορά τους για το σφαγείο. Για παράδειγμα, «ενέργειες όπως η τοποθέτηση ελαστικών ιμάντων στις ουρές των προβάτων, η κοπή της ουράς, η κοπή των δοντιών, του ράμφους, των κεράτων απαγορεύεται να χρησιμοποιούνται στη βιολογική κτηνοτροφία» (Καθημερινή, 20/6/99).

Σε αντίθεση με την μονοκαλλιέργεια που έχει επιβάλλει η συμβατική γεωργία, στην οικολογική γεωργία χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η πολυκαλλιέργεια. Στη βιοκαλλιέργεια, δεν θα συναντήσουμε τεράστιες εκτάσεις με την παρουσία ενός μόνο σπαρτού, αλλά τα χωράφια χωρίζονται σε μικρές περιοχές, όπου γειτνιάζουν μεταξύ τους πολλές καλλιέργειες φυτών, εμποδίζοντας έτσι τη γρήγορη εξάπλωση ασθενειών σε μεγάλες περιοχές. Οι μικρές σχετικά εκτάσεις των βιοκαλλιεργειών σε συνδυασμό με τη χρησιμοποίηση οργανικής μόνο λίπανσης έχουν ως αποτέλεσμα μια μειωμένη παραγωγή αρχικά μεγαλύτερη και μετέπειτα μικρή έως ελάχιστη σε σχέση πάντα με τις αποδόσεις των συμβατικών εκμεταλλεύσεων. Επίσης, η επιστροφή στο ξεχορτάρισμα λόγω της απουσίας των ζιζανιοκτόνων στην οικολογική γεωργική διαδικασία έχει κι αυτή ως αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους παραγωγής, εφόσον χρειάζονται περισσότερα εργατικά χέρια.

Βιοκαλλιέργεια και οικολογία

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω, η εμφάνιση της έννοιας της βιοκαλλιέργειας αναπτύχθηκε ουσιαστικά μέσα από τους κύκλους του οικολογικού κινήματος που άρχισε να επικρίνει την ανεξέλεγκτη καταστροφή των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, όταν μεταπολεμικά διαφάνηκαν οι πρώτες ιδιαίτερα σοβαρές επιπτώσεις της βιομηχανικής ανάπτυξης στο οικοσύστημα. Η στενή, περιβαλλοντίστικη αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος και η θαυμαστή ικανότητα του καπιταλισμού, στα μεταπολεμικά χρόνια, να αφομοιώνει σχεδόν οτιδήποτε ξεπερνώντας έτσι τις κρίσεις που ο ίδιος δημιουργεί και αναπτύσσοντας καινούρια δυναμική γέννησαν έναν ακόμα τομέα της υποταγμένη στην καπιταλιστική οικονομία γεωργία.

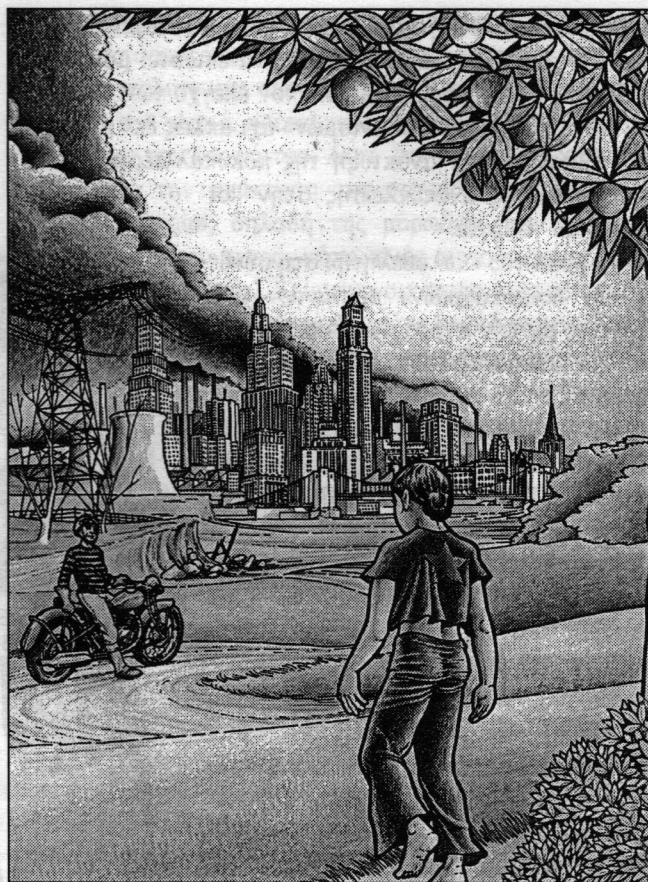
Αποστειρωμένος από την ουσιαστική πολιτική διάσταση του όλου ζητήματος, ο περιβαλλοντισμός αντιμετωπίζει την καταστροφή των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος απλώς ως αποτέλεσμα μιας «κακής» ή «αλόγιστης» καπιταλιστικής ανάπτυξης και όχι ως απαραίτητο μέσο για την επίτευξη της ανάπτυξης αυτής. Τα εκατομμύρια των μηχανών δεν θα μπορούσαν να φτιαχτούν δίχως την εντατική εξόρυξη των μεταλλευμάτων και να κινηθούν δίχως μια ανάλογη χρησιμοποίηση των καυσίμων. Οι τσιμεντοπόλεις και τα απεριόριστα χιλιόμετρα των ασφαλτοστρωμένων δρόμων δεν θα μπορούσαν να ξαπλωθούν στην επιφάνεια του πλανήτη δίχως τη μετατροπή αμέτρητων βουνών σε νταμάρια. Και όσον αφορά το θέμα του παρόντος κειμένου, η εντατική γεωργία που μοναδικός στόχος της είναι η ποσοτική αύξηση των παραγόμενων προϊόντων δεν θα μπορούσε να εγκαθιδρυθεί δίχως τη χρησιμοποίηση οποιουδήποτε βλαβερού για το περιβάλλον και για τον άνθρωπο μέσου (π.χ. χημικά λιπάσματα, ζιζανιοκτόνα, εντομοκτόνα, μεταλλαγμένα τρόφιμα, κλπ).

Το μόνο που έχουν να προσφέρουν όλες αυτές οι περιβαλλοντικές οργανώσεις είναι στο να συντελούν στην κατασκευή μιας «οικολογικής ευαισθησίας», τόσο πολύτιμης για τη διαμόρφωση ενός «ανθρώπινου προσώπου» της καπιταλιστικής αγοράς. Άραγε πόσο θα παραπονούνταν οι ευαισθητοποιημένοι της Greenpeace αν ζούσαν πριν από έναν αιώνα και αντίκριζαν τις εκατοντάδες των κολίγων να καλλιεργούν τη γη των τσιφλικάδων δίχως τη χρήση χημικών σκευασμάτων; Φανταζόμαστε κάπως ανάλογα με την αντίδρασή τους για τον βομβαρδισμό του Κόσσοβου: διαμαρτυρόμενοι δηλαδή για το τοξικό νέφος που προκάλεσαν οι βομβαρδισμοί των αεροσκαφών του ΝΑΤΟ και παραλείποντας να τους συμβουλεύσουν να ακολουθούν άλλες φορές τους «οικολογικούς» τρόπους μαζικής σφαγής με το σπαθί ή το μπαρούτι.

Όπως η κοινωνία της μόλυνσης δεν καθαρίζεται, αλλά μονάχα ανατρέπεται, έτσι και η μετατροπή της καλλιέργειας των αγροκτημάτων από συμβατική σε «οικολογική»

θ' αποτελούσε ουσιαστικά μια τρύπα στο νερό αν δεν αναιρέσει τον καπιταλιστικό χαρακτήρα των παραγωγικών σχέσεων και διαδικασίας. Όπως αναφέρει ο Μ. Μπούκτσιν, «ακόμα και στις αποκαλούμενες εναλλακτικές επιχειρήσεις, όπως τα οργανικά αγροκτήματα, τα εργαστήρια και οι συνεταιρισμοί τροφίμων, η ηθική έμπνευση που ενδεχομένως προκάλεσε την ανάδυσή τους έχει σε σημαντικό βαθμό αμβλυνθεί και απειλείται με πλήρη εξαφάνιση. Στο βαθμό που αυτές οι δραστηριότητες «καθιερώθηκαν», έγιναν περισσότερο επιχειρηματικές παρά ηθικές. Αυτό είναι ιδιαίτερα αληθινό στην περίπτωση που η ηθική έμπνευση συγχέεται με την υλική ανάγκη. Ένα αγρόκτημα το οποίο έχει ως προορισμό του να ικανοποιεί απλώς την «ανάγκη» για «καλή τροφή» παρά για τροφή που να καλλιεργείται με το αίσθημα της «αγαθότητας» και του οικολογικού ενδιαφέροντος ή ένας «συνεταιρισμός τροφίμων», που αποσκοπεί στην προμήθεια «καλής τροφής» σε χαμηλές τιμές, καθοδηγούνται περισσότερο από την ανάγκη παρά από ηθικές αρχές. Αυτό σημαίνει ότι προορισμός τους είναι η ικανοποίηση ενός συμφέροντος που είναι περισσότερο πραγματιστικό παρά ηθικό.»

Ποιό λοιπόν το νόημα ενός «οικολογικού» προϊόντος που παράγεται με τον κακοπληρωμένο κόπο κάποιων μισθωτών σκλάβων και προορίζεται ως διεγερτικό «φάρμακο» της αστικής ασθένειας της υγιεινής δια(σ)τροφής; Θέτοντας το ζήτημα δίχως περιστροφές: ένα οργανικό καρότο, ένα χειροποίητο ένδυμα, ένα ξύλινο χειροτέχνημα ή ένα ζευγάρι δερμάτινες μπότες, στο βαθμό που δεν είναι φορείς ενός ηθικού μηνύματος, παραμένουν απλά «πράγματα» που οι άνθρωποι τα αντιμετωπίζουν στο συνεταιρισμό τροφίμων ή στο εργαστήρι το ίδιο απρόσωπα όπως και στο εμπορικό κέντρο. Με μόνη την ποιότητά του, την οικολογική του προέλευση και τη χρησιμότητά του, το «πράγμα» από μόνο του δεν μπορεί να εκφράσει το ηθικό μήνυμα. Ενδέχεται να είναι υγιεινό, θρεπτικό, ελκυστικό και αμόλυντο από τους ρύπους που ρυπαίνουν τα σώματά μας και τις γεύσεις μας δεν αρκούν όμως αυτά για να θεωρηθεί «αγαθό» με την ηθική έννοια. Η ηθική «αγαθότητα» μπορεί να προέλθει μόνο από τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και από το αίσθημα ηθικού σκοπού που διέπει τις παραγωγικές τους δραστηριότητες. Ενυπάρχει στον τρόπο που τα «αγαθά» ανταλλάσσονται ή, για να θέσω το ζήτημα πιο ριζοσπαστικά, στον τρόπο που η ανταλλαγή χρησιμοποιείται για να τα διανέμει κατάλληλα έτσι ώστε ο «αγοραστής» και ο «πωλητής» να πάσουν να είναι δυο διαχωρισμένοι και αντιθετικοί πόλοι και να συνενωθούν σε μια οικονομική κοινότητα που να τη χαρακτηρίζουν αδελφικές σχέσεις βασισμένες σε ένα αίσθημα αμοιβαίας ταύτισης και προσωπικής συμπληρωματικότητας. Φροντίδα, υπευθυνότητα και υποχρέωση γίνονται η αυθεντική «αναρτημένη τιμή» μιας ηθικής οικονομίας σε αντιδιαστολή με τον τόκο, το κόστος, την αποδοτικότητα που υπεισέρχονται στην «αναρτημένη τιμή» της αγοραίας οικονομίας.»



Σχέδιο C. Harper

Βιοκαλλιέργειες και καπιταλιστική οικονομία

Προτού όμως γίνει μια εκτενέστερη αναφορά στη σχέση της «βιολογικής» γεωργίας με οικονομικές δομές που είναι ανταγωνιστικές προς εκείνες της «ελεύθερης αγοράς», θα ήταν χρήσιμο να επισημανθούν οι σχέσεις της νέο-βαπτιζόμενης αυτής μορφής γεωργίας με την καπιταλιστική οικονομία. Το ζητούμενο δεν είναι ωστόσο μία κενού νοήματος διαπίστωση της σχέσης μεταξύ της «βιολογικής» γεωργίας και της καπιταλιστικής αγοράς. Εκείνο που έχει σημασία είναι αν η υποταγή αυτή της «βιολογικής» γεωργίας στην «ελεύθερη» αγορά δεν αποτελεί παρά την ουσιαστική κατάργηση του οικολογικού της νοήματος που υποτίθεται ότι εμπεριέχει.

Αναλυτικότερα: «ο στόχος της αυτάρκειας και της αυτονομίας είναι ίσως ο κυριότερος λόγος και ενδιαφέρον/κίνητρο για κάποιον όταν σχεδιάζει και δουλεύει σε ένα βιολογικό σύστημα παραγωγής». Αυτό σημαίνει δίχως άλλο ότι ο πρώτος στόχος της «βιολογικής» γεωργίας πρέπει να είναι η μετατροπή της μονοκαλλιέργειας σε πολυκαλλιέργεια και η εσωτερική ανακύκλωση σε κάθε βιολογικό σύστημα παραγωγής. Όπως φαίνεται όμως από τα στατιστικά στοιχεία των οργανισμών ελέγχου και πιστοποίησης, το 90% περίπου των «βιολογικών» καλλιεργειών αποτελούν μονοκαλλιέργειες (ελαιόδεντρων,

αμπελιών κλπ). Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την πολιτική του Υπουργείου Γεωργίας να επιδοτεί μόνο όσα στρέμματα βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο των «Επίσημων Πιστοποιητικών Οργανισμών» όχι απλώς δεν προωθεί αλλά εμποδίζει την ανάπτυξη της πολυκαλλιέργειας και της εσωτερικής ανακύκλωσης στην «οικολογική» γεωργία.

Το ρόλο του «καλοθελητή» στη σύνδεση των «οικολογικών» προϊόντων καλλιέργειας με την αγορά των super-market και των καταστημάτων ειδών «υγιεινής διατροφής» δεν έχασαν την ευκαιρία να παίξουν με αρκετά κερδοφόρα αποτελέσματα για άλλη μια φορά κάποιοι «προοδευτικοί». Είναι εκείνοι που ίδρυσαν τους προαναφερόμενους οργανισμούς πιστοποίησης οικολογικών προϊόντων βασιζόμενοι σε έναν νόμο της Ευρωπαϊκής Ένωσης που «απαγορεύει στους παραγωγούς να πωλούν προϊόντα με την ένδειξη «βιολογικά» ή «οικολογικά» εάν δεν έχουν ελεγχθεί από οργανισμούς ελεγχμένους από το κράτος». Έτσι λοιπόν, οι οργανισμοί αυτοί πληρώνονται αδρά από τους παραγωγούς προκειμένου να ελέγχουν αν έχουν χρησιμοποιηθεί μόνο τα επιτρεπόμενα από τους υπαρκτούς κανονισμούς σκευάσματα στην παραγωγική διαδικασία και να πιστοποιήσουν την «οικολογικότητά» της. Ο έλεγχος αυτός γίνεται και είναι υποτίθεται αξιόπιστος με μία ή δύο το πολύ επισκέψεις ενός υπαλλήλου οργανισμού πιστοποίησης σε κάθε αγρόκτημα οικολογικής καλλιέργειας το χρόνο.

Με τον τρόπο αυτό, έχει οργανωθεί ουσιαστικά από τους οργανισμούς αυτούς «ένα δίκτυο προσωπικών-εμπορικών συμφερόντων, με το οποίο, μέσω του μονοπωλίου της πιστοποίησης, οργανώνεται η μονοπώληση της οικολογικής παραγωγής και αγοράς. (περιοδικό "Ο Μίτος", τ.3)

Ένα άλλο παράδοξο που υπάρχει δεν έχει να κάνει με τον έλεγχο των σκευασμάτων που χρησιμοποιούνται από τους βιοκαλλιεργητές, αλλά με τη φύση των ουσιών που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή αυτών των «βιολογικών» φυτοφαρμάκων. Οι ουσίες που επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν στη «βιολογική» γεωργία καθορίζονται από έναν διεθνή κανονισμό, ο οποίος ανανεώνεται κάθε δύο χρόνια. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι με την πάροδο των χρόνων, παρατηρείται ότι ουσίες που κάποτε απαγορεύονταν να χρησιμοποιηθούν, τώρα επιτρέπονται.

Το γεγονός αυτό δίνει την ευκαιρία για την αντιμετώπιση των ασθενειών με ισχυρότερα φυτοφάρμακα σε περισσότερο εκτεταμένες στρεμματικές (μονο)καλλιέργειες, εμποδίζοντας έτσι με άλλον έναν τρόπο

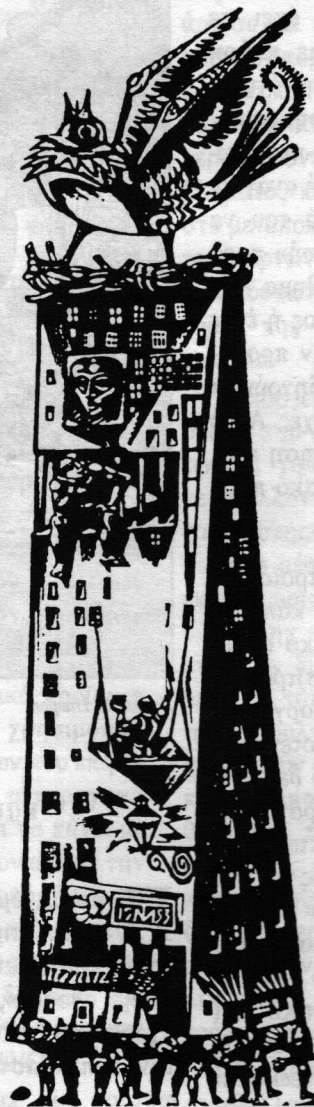
την ανάπτυξη της πολυκαλλιέργειας και εντάσσοντας τη «βιολογική» γεωργία στην ίδια λογική με αυτήν της συμβατικής γεωργίας, δηλαδή εκείνη της χρησιμοποίησης όλο και ισχυρότερων χημικών σκευασμάτων. Όλοι αυτοί οι κανονισμοί περιέχουν «προδιαγραφές παραγωγής κι ελέγχου απ' τις οποίες άλλες βρίσκονται εκτός κάθε πραγματικότητας, άλλες, για διάφορους λόγους, είναι αδύνατον να εφαρμοστούν, πολλές είναι αόριστες, ενώ άλλες επιτρέπουν ανεξέλεγκτες εξαιρέσεις.» (Ο Μίτος, τ.3)

Πολύ γενικά, λοιπόν, το κράτος και τα διακρατικά μορφώματα (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) και οργανισμοί (π.χ. IFOAM) νομιμοποιούν και πριμοδοτούν ως «βιολογική» ή «οικολογική» γεωργία οποιαδήποτε ήπιας μορφής καλλιέργεια, της οποίας τα πάντα καθορίζονται από τη γραφειοκρατική και κερδοσκοπική εκμετάλλευση, επιχειρώντας ταυτόχρονα να περιθωριοποιήσουν οποιαδήποτε ανάλογη καλλιεργητική διαδικασία, την οποία οι δημιουργοί της αρνούνται να την εντάξουν κάτω από την επίβλεψη των μεσαζόντων, των εμπόρων και της γραφειοκρατίας.

Εκτός όμως από τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με το κατά πόσο η «βιολογική» γεωργία χάνει το πραγματικό της νόημα όταν γίνεται ένα νεοεισηγμένο και πολλά υποσχόμενο γρανάζι στην «ελεύθερη» αγορά, δεν θα μπορούσε να μη γίνει εξίσου λόγος για της εργασιακές σχέσεις στα «οικολογικά» αγροκτήματα και για τις υψηλές τιμές των προϊόντων τους.

Έχει υπολογιστεί ότι η οικολογική γεωργία χρειάζεται 12% περισσότερα εργατικά χέρια σε σχέση με τη συμβατική. Η αυξημένη αυτή ζήτηση εργατικών χεριών έχει να κάνει με την απουσία των ιδιαίτερα δραστικών χημικών φυτοφαρμάκων (οπότε

πέφτει όπως είπαμε και παραπάνω το παραδοσιακό ξεχορτάρισμα με το χέρι, κλπ), με τις αυξημένες απαιτήσεις της πολυκαλλιέργειας καθώς και με τις ποικίλες απαιτήσεις εσωτερικής ανακύκλωσης στη λειτουργία ενός «βιολογικού» αγροκτήματος. Η κάλυψη αυτή των αυξημένων αναγκών σε εργατικά χέρια μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: είτε με μια ισότιμη συνεργατική δομή, όπου όλα τα μέλη της μοιράζονται τον κόπο της δουλειάς, είτε με τον θεμελιώδη καπιταλιστικό τρόπο της χρησιμοποίησης μούρης εργασίας. Έτσι λοιπόν, σήμερα θα δούμε αρκετούς προοδευτικο-δημοκρατικο-οικολογικό-ψαγμένους να διατηρούν ένα αρκετά επικερδές «οικολογικό» αγρόκτημα έχοντας στη δούλεψή τους ορισμένους κατά κανόνα, βέβαια μετανάστες με εξευτελιστικό ολόημερο



Σχέδιο T. Marangoni



Σχέδιο T. Marangoni

ωράριο εργασίας (ήλιο με ήλιο) και μεροκάματο.

Το αυξημένο κόστος εργατικών χεριών και η μειωμένη παραγωγή κατά 10-30% περίπου σε σχέση με την αντίστοιχη μιας συμβατικής καλλιέργειας ανεβάζουν το κόστος των «οικολογικών» προϊόντων κατά 15-40% (σε σχέση πάντα με τα αντίστοιχα συμβατικά προϊόντα). Έτσι λοιπόν, η αυξημένη αυτή τιμή σε συνδυασμό με τον συγκεκριμένο τρόπο προώθησης των «οικολογικών» προϊόντων έχει δημιουργήσει «μια περιορισμένη κατανάλωση πολυτέλειας με καλά κέρδη για τους μεσάζοντες, που εξυπηρετεί τις απαιτήσεις μιας ψευδοπροοδευτικής «ελίτ» και αφήνει τη μαζική παραγωγή τροφίμων όπως είναι δηλητηριασμένη και καταστροφική για το περιβάλλον». (Ο Μίτος, τ.3)

Με άλλα λόγια, όπως μέχρι και πριν τρεις περίπου δεκαετίες εδώ αλλά και μέχρι σήμερα στον Τρίτο Κόσμο, οι φτωχοί προσπαθούν να ξεγελάσουν την πείνα τους και οι πλούσιοι τρώνε στρογγυλοκαθισμένοι, έτσι και στις «ανεπτυγμένες» καπιταλιστικές κοινωνίες, όπου υπάρχει κάποια τροφή για όλους, πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος για να αναπαραχθεί ο ταξικός διαχωρισμός και στη σίτιση. Το σκοπό αυτό έρχεται να εξυπηρετήσει η παραγωγή «βιολογικών» προϊόντων από καλοστημένες επιχειρήσεις: υγιεινές τροφές για τους ματωμένους και δηλητηριασμένα ή συντηρητικοποιημένα σκατά για το λαό.

Βιοκαλλιέργειες και συνεργατισμός

Το πρωτεύον ζητούμενο, λοιπόν, μέσα από μία παραγωγική διαδικασία όπως η οικολογική γεωργία, δεν είναι μία «ευσεβής» αντιμετώπιση του περιβάλλοντος, αυτό το αφήνουμε στους εναλλακτικούς μπιζναδόρους, αλλά η

δημιουργία των συνεργατικών εκείνων δομών που θα παραμερίσουν όσο το δυνατόν περισσότερα γνωρίσματα της καπιταλιστικής αγοράς. Ο λαός, είτε ζει στις πόλεις, είτε ζει στα χωριά, πρέπει να ανακτήσει την οργανική του σχέση με την τροφή του. Αυτό δεν μπορεί να γίνει παρά μέσα από την ανάκτηση της αρχέγονης σημασίας της λέξης «άρωμα», δηλαδή της μυρωδιάς του οργωμένου χώματος. Στον μικρό κήπο ενός αυτοδιαχειριζόμενου κτιρίου, στο εγκαταλελειμμένο οικόπεδο μιας γειτονιάς ή στα πλατώματα που περικλείουν ένα χωριό σκαρφαλωμένο σε μια πλαγιά, οι κάτοικοι μπορούν μέσα από τη συνεργασία και την αλληλοβοήθεια να παράγουν μέρος των αναγκών αγαθών για να ζήσουν, αποφεύγοντας έτσι να περνούν από τα ράφια των super-market με τα καλογουλισμένα σαν πλαστικά φυτικά προϊόντα.

Ενώ σήμερα, «μια μηχανή που ονομάζεται αγορά αναλαμβάνει ζωτικές λειτουργίες που κανονικά θα έπρεπε να εκτελούνται από τις αμοιβαίες σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων», η σύνδεση μεταξύ γεωργικών και βιοτεχνικών παραγωγικών διαδικασιών που βασίζονται στην αυτοδιαχείριση μπορεί να δημιουργήσει μια ανταγωνιστική προς την αγορά οικονομία. Η εναλλακτική αυτή οικονομία μπορεί ακόμα να ενδυναμωθεί από τη δικτύωση μεταξύ βιοκαλλιεργητικών παραγωγικών ομάδων, που ζουν στην ύπαιθρο, και ομάδων καταναλωτών, που ζουν στην πόλη. Η συνεργατική αυτή πρακτική έχει αναπτυχθεί με διάφορες μορφές κυρίως στον Καναδά, καθώς επίσης στην Ευρώπη και την Ιαπωνία. Με αυτόν τον τρόπο, αποφεύγεται η παρουσία μεσαζόντων, αντικαθίσταται ένας αυστηρά οικονομικός δεσμός με έναν ηθικό, και η διανομή έχει τη μορφή μιας αμοιβαίας συμπληρωματικότητας και όχι μιας απλής οικονομικής συναλλαγής.

Ας μην ξεχνάμε πάλι ότι οι αναρχικές αντιλήψεις που για να έχουν αξία, πρέπει να μεταφράζονται σε κοινωνικές πρακτικές, οραματίζονται μια κοινωνία «που εκθέτει τον άνθρωπο στα ερεθίσματα τόσο της αγροτικής, όσο και της αστικής ζωής, στη φυσική δραστηριότητα και στη διανοητική δραστηριότητα, στη μη καταπιεσμένη-απωθημένη αισθησιακότητα και στην αυτοκατευθυνόμενη πνευματικότητα, στην κοινοτική-κοινοβιακή αλληλεγγύη και στην ατομική ανάπτυξη, στην περιφερειακή μοναδικότητα και στην παγκόσμια αδελφότητα, στην εξάλειψη του μόχθου και στην παραγωγή της βιοτεχνίας».

Φώτης Κατέβας



Υ.Γ. Κι ας μην ξεχνάμε και το άλλο: ότι το σύμβολο της βιοκαλλιέργειας, η πασχαλίτσα, έχει χρώμα κόκκινο-μαύρο.

Zygmunt Baumann. *Και πάλι μόνοι: η ηθική μετά τη βεβαιότητα*. Έρασμος, Αθήνα 1998

Η μεταμοντέρνα πολιτική της ηθικής

Το βιβλίο του Zygmunt Baumann: «Και πάλι μόνοι: Η ηθική μετά τη βεβαιότητα» που κυκλοφόρησε πριν λίγους μήνες από τις εκδόσεις «Έρασμος» αποτελεί μια από τις πιο ενδιαφέρουσες προτάσεις σε ελληνική γλώσσα για όσους επιδιώκουν τη γνωριμία, ή την αντιπαράθεση, με τις σύγχρονες εξελίξεις στο χώρο της ηθικής, κοινωνικής και πολιτικής θεωρίας. Κι αυτό γιατί μέσα σε εξήντα μόλις σελίδες μπορεί να παρακολουθήσει κανείς τις βασικές γραμμές των απόψεων του γνωστού πολωνού στοχαστή, ο οποίος την τελευταία κυρίως δεκαετία έχει αναδειχτεί στο βασικότερο ίσως εκπρόσωπο κάποιων πολύ σύγχρονων φιλοσοφικών και κοινωνιολογικών τάσεων, με απήχηση εντός κι εκτός της ακαδημαϊκής κοινότητας. Το εν λόγω ευσύνοπτο κείμενο της ελληνικής μετάφρασης εντάσσεται στον κύκλο των πρόσφατων μελετών του Baumann, που ως πυρήνα τους έχουν ένα από τα τελευταία μεγάλα έργα του, που εκδόθηκε το 1993 με τίτλο «Μεταμοντέρνα ηθική». Ελάχιστη πάντως είναι η σχέση της τοποθέτησης του συγγραφέα με το είδος εκείνο της ανέμελης αλαζονίας και αδιαφορίας που κατά κανόνα χαρακτηρίζει όσους επικαλούνται την αμφιλεγόμενη έννοια του «μεταμοντέρνου». Στόχος του δεν είναι να ειρωνευτεί εξ αποστάσεως τον κόσμο του «μοντέρνου», πολύ περισσότερο δεν είναι να πανηγυρίσει την έλευση μιας καινούριας, ελεύθερης εποχής. Το αντίθετο, με πρόθεση αμέριστα κριτική έρχεται να καταγγείλει την υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα, ακόμη και στη μεταμοντέρνα εκδοχή της, και ιδίως να την αποπλίσσει από τα όσα νομιμοποιητικά επιχειρήματα η ίδια επικαλείται προς αυτοδικαιολόγηση. Από την άποψη αυτή ο Zygmunt Baumann, αν και «μεταμοντέρνος», εντάσσεται στη μαχητική διαφωτιστική παράδο-

ση του αγώνα για την αλλαγή του κόσμου, για τούτο άλλωστε και εύλογα του απονεμήθηκε πέρσυ το βραβείο Theodor Adorno από την πόλη της Φρανκφούρτης.

Στο «Και πάλι μόνοι» ο Baumann επιχειρεί να ανιχνεύσει τα κοινωνικά αίτια και χαρακτηριστικά της σύγχρονης ηθικής πραγματικότητας, να αντικρούσει αρκετές από τις συνήθειες ή εναλλακτικές σχετικές προτάσεις που διατυπώνονται και να αντλήσει κάποιους βασικούς πολιτικούς προσανατολισμούς οι οποίοι να ανταποκρίνονται στην υφή της παρούσας κατάστασης, σύμφωνα βέβαια με την διάγνωση του ίδιου για αυτήν. Στην Εισαγωγή της έκδοσης ο Κώστας Χατζηκυριακού (που μαζί με τη Ρίκα Μπενβενίστε είναι και υπεύθυνος για την ωραία μετάφραση) «δεν διστάζει να χαρακτηρίσει την πολιτική στάση» του Baumann «αριστερή». Το τι μπορεί όμως να σημαίνει ο όρος αυτός σήμερα κάθε άλλο είναι παρά σαφές. Αναφέρεται τάχα στην προσύλωση σε μια σειρά από «αξίες» ανθρωπιστικού, ας πούμε, χαρακτήρα, έχει να κάνει με την επιδίωξη ενός σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, υπονοεί εν γένει την όποια μετεξέλιξη της λογικής της επανάστασης ή των κινημάτων του παρελθόντος, ή μήπως κάποια άλλη από τις άπειρες σημασιολογικές παραλλαγές, λιγότερο ή περισσότερο σοβαρά εννοούμενες, μιας έννοιας που για πάρα πολλούς λόγους έχει αν μη τι άλλο καταστεί προβληματική και αδιευκρίνηση; Αν κανείς λάβει υπ' όψιν του την αιχμή της κριτικής του Baumann στις τρέχουσες ηθικές αντιλήψεις και θεωρίες, όπως αυτή δηλώνεται από την αρχή σχεδόν του βιβλίου, τη θέση δηλαδή ότι η έννοια της ηθικής έχει ως τώρα ταυτιστεί θεωρητικά και πρακτικά με αυτήν του γενικού κανόνα, του νόμου και της τάξης, κάτι στο οποίο Baumann αποδίδει ολέθριες συνέπειες, τότε ο όρος «αριστερός»

θα πρέπει να σχετίζεται πάνω απ' όλα με την ευαισθησία έναντι του προβλήματος της εξουσίας, με την κριτική της υπακοής και της υποταγής, τόσο στο επίπεδο της θεμελίωσης του ηθικώς πράττειν όσο και στην κοινωνική ζωή την ίδια. Με κύριο εχθρό τη λογική της πειθαρχίας, η θεωρία του Baumann προβάλλει αρχικώς ως χαρακτηριστικά, αν και όχι εν τέλει κλασικά, αντιεξουσιαστική. Πόσο όμως σαφέστερος είναι αυτός ο προσδιορισμός από εκείνον του «αριστερού»; Η περίπτωση του Baumann είναι ενδεικτική για το ότι ακόμη και η έννοια του «αντί της εξουσίας» επιδέχεται τόσες πολλές εννοήσεις που απλή πρόταξη της γίνεται ελάχιστα ικανοποιητική, ακόμη μάλιστα και παραπλανητική. Το ζήτημα είναι πώς ακριβώς κανείς την εννοεί: για αυτό όμως θα πρέπει να εξεταστεί το περιεχόμενο της τοποθέτησης του συγγραφέα κάπως αναλυτικότερα.

Η πρώτη εντύπωση που αποκομίζει κανείς από την ανάγνωση του κειμένου είναι ότι, τουλάχιστον για όποιον έτσι κι αλλιώς κινείται με αντίστοιχη κριτική προδιάθεση, δεν υφίσταται θέμα διαφωνίας. Αναζητώντας τις ιστορικές αιτίες και το κοινωνικό πλαίσιο της σύγχρονης ηθικής πραγματικότητας, ο Baumann ανατρέχει στον τρόπο λειτουργίας της επιχείρησης και στη γραφειοκρατία, φαινόμενα ασφαλώς πολύ γνωστά και εξαντλητικά αναλυμένα από την εποχή του Weber. Το ίδιο ισχύει και για τις συνδυαζόμενες με αυτά έννοιες του «διαδικαστικού» και «εργαλειακού» ορθολογισμού, που περιγράφουν αντίστοιχα την τυποποίηση και μηχανοποίηση των λειτουργιών αλλά και κυρίως των σχέσεων μεταξύ των προσώπων. Για τον Baumann, η κυριαρχία του αυτοματισμού συνεπάγεται τη μετατροπή όσων υπόκεινται σε αυτόν σε απλά ανδρείκελα. Στη βάση αυτή, η αρνητική αξιολόγηση της μοντέρνας κατάστασης εμφανίζεται θεμελιω-

μένη η ίδια στο κατ' εξοχήν μοντέρνο κριτήριο της αυτονομίας, που από την αυγή των νεότερων χρόνων προβάλλονταν ως αίτημα αποδέσμευσης από τον ασφυκτικό κλοιό των δεσμών της παράδοσης. Έτσι, ακόμη και όταν στη συνέχεια του κειμένου ο Baumann αναδεικνύει ως καταδικαστέο τον αποσπασματικό, ασυνεχή χαρακτήρα της σύγχρονης ζωής, όταν με θλίψη καταφέρεται ενάντια στην κυριαρχία της ατομικιστικής ψευδαίσθησης της ελευθερίας και την ιδιώτευση, η σκέψη του δεν διέπεται από τη νοσταλγία κάποιου χαμένου παρελθόντος. Σταθερά προσανατολισμένος μένει στη μάχη του **εναντίον της ηθικής του κανόνα**, απομυθοποιώντας την ιδεολογία εκείνη η οποία ξεχνά ότι η «ελευθερία κινήσεων», ο «απαράβατος ιδιωτικός χώρος» και η απολυτοποίηση των «ανοικτών επιλογών» αποτελούν μικρογραφία της εργαλειώδους λογικής και του κανονιστικού χαρακτήρα των σχέσεων, όπως ήδη διαμορφώνονται από το σκληρό επιχειρησιακό πνεύμα. «Η στρατηγική του "Χρειάζομαι χώρο" [...]», γράφει, «εξουδετερώνει πλευρές της ανθρώπινης ύπαρξης που οι "εξουδετερωτικοί" μηχανισμοί της γραφειοκρατίας και των επιχειρήσεων δεν θα μπορούσαν (ή δεν μπόρεσαν ή δεν επιθυμούσαν) να αγγίζουν».

Τίποτα ωστόσο από αυτά (οσοδήποτε χρήσιμο να επαναλαμβάνονται και να εμβριθύνονται σε μια εποχή που η διάκριση του φιλελευθερισμού από την ελευθερία ολοένα συσκοτίζεται) δεν συνιστά την πρωτοτυπία της τοποθέτησης του Baumann. Η ιδιαιτερότητά της έγκειται μάλλον στο γεγονός ότι η απόρριψη της ηθικής κανονιστικότητας ή η καταδίκη αυτού που ο ίδιος ονομάζει «ηθική κατάντια» δεν συνδυάζονται με μια υποψία έναντι του καταπιεστικού χαρακτήρα της ηθικής δέσμευσης γενικά, αλλά, εντελώς αντίθετα συναρτώνται με την υποστήριξη μιας **προσωπικής ηθικής** στην οποία αντιστατέλλεται η εξωγενής πειθαρχία. Με αυτόν όμως τον τρόπο, όσο περισσότερο τονίζει ο Baumann το δράμα της υποταγής του συγκεκριμέ-

νου και διαφορετικού κάθε φορά προσώπου στη βία του γενικού, τόσο αφήνει ανεξέλεγκτη, και μάλιστα επικροτεί, τη λογική της προσωπικής αυτοπειθάρχησης, της συνέπειας, της αυτοθυσίας, της ηθικής ταυτότητας. Η κομβική φράση: «κανείς άλλος εκτός από το ηθικό υποκείμενο δεν μπορεί να είναι υπεύθυνος για τη δική του ηθική ευθύνη» από τη μια υπερασπίζεται την αυτονομία του ατόμου έναντι των απρόσωπων μηχανισμών, από την άλλη όμως, και στο βαθμό που η έννοια της αυτονομίας περιορίζεται στο ηθικό της σκέλος, καταδικάζει το άτομο σε μια ατελεύτητη τροχιά ενοχής, θεολογικών οπωσδήποτε αποχρώσεων. Στο τέλος περίπου του κειμένου διαβάζουμε: «Η ηθική ζωή είναι ζωή διαρκούς αβεβαιότητας και απαιτείται πολύ μεγάλη δύναμη, ανθεκτικότητα και ικανότητα να αντιστέκεται κανείς στις πιέσεις για να είναι ηθικός[...] μπορούμε να αναγνωρίσουμε ένα ηθικό πρόσωπο από το ότι ποτέ δεν ικανοποιείται από την ηθική του παρουσία και κατατρώγεται από την υποψία ότι δεν ήταν αρκούτως ηθικό». Αυτή είναι η μεταμοντέρνα εκδοχή της πάλης του καλού με το κακό.

Δεν υπάρχει ασφαλώς αμφιβολία ότι η υποκριτική κάλυψη πίσω από το δεδομένο των ισχυόντων κανόνων ή, αντίστροφα, πίσω από την εύκολη ειρωνία αφηρημένα κάθε ηθικής δεν προσφέρουν καλύτερη λύση. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η πρόταση του Baumann για προσωπικό ηθικό αγώνα μπορεί να καυχιέται ως υπέρβαση των μοντέρνων αδιεξόδων, έστω και σε αυτόν καθ' αυτόν τον τομέα της ηθικής. Ακόμη κι αυτή η παραδοσιακότατη αντίληψη περί καθολικά δεσμευτικών ηθικών κανόνων, πλάι στην απολυταρχική της διάσταση, εγείρει την εύλογη απαίτηση για ένα συγκεκριμένο **περιεχόμενο** του ηθικού δεόντος, ενώ ο Baumann μένει παγιδευμένος σε έναν ανείπωτο φορμαλισμό όπου το μόνο κριτήριο είναι ο προσωπικός αγώνας για ηθική ταυτότητα, χωρίς να μπορεί να προσδιοριστεί σε τι συνίσταται η ταυτότητα αυτή. Η «ηθική ευθύνη» δεν είναι

μόνο όπως προτάσσει ο συγγραφέας «άνευ όρων» και «άνευ ορίων» αλλά και «άνευ περιεχομένου». Το να μιλά κανείς για «στράτευση» αντί της «απεμπλοκής» και «ευθύνη» αντί «αδιαφορίας» δεν έχει κανένα νόημα όταν δεν λέγεται ευθύνη και στράτευση πώς, με ποιον και σε τι. Μπορεί φράσεις όπως «να τηρείς ηθική στάση» σημαίνει να αναλαμβάνεις την ευθύνη για τον Άλλον [...] κι αυτό[...] δεν εξαρτάται από το τι κάνει ο Άλλος, από το αν αξίζει τη φροντίδα σου, αν σου ανταποδίδει τα ίσα» να ακούγονται ανακουφιστικά καλοπροαίρετες και ελκυστικά γαλήνιες· το θέμα όμως είναι ότι Άλλος με άλφα κεφαλαίο δεν υπάρχει ούτε πρόκειται να υπάρξει ποτέ, παρά μόνοι πολλοί μικροί και πεζά υλικοί άλλοι, που ως περιορισμένα όντα έχουν ανάγκη από πολύ συγκεκριμένα πράγματα που σπάνια ως τώρα έρχονται σε συμφωνία μεταξύ τους. Άλλος είναι ο πρόεδρος των Η.Π.Α., άλλος είναι και ο άστεγος, και το τι κάνει ή δεν κάνει ο καθένας από τους δυο είναι μάλλον σημαντικό για τον προσδιορισμό της ηθικής στάσης μας, όπως φυσικά και χιλιάδες άλλοι ατομικοί, κοινωνικοί και ιστορικοί παράγοντες που η ηθική παρακμιολογία αφήνει με χριστιανική ανωτερότητα απ' έξω. Όπως επίσης, άλλος εαυτός είναι αυτός του υπουργού αμύνης μιας χώρας κι άλλος εκείνος αυτού που περιμένει τους βομβαρδισμούς στο καταφύγιο· ο μεταμοντέρνος όμως ηθικός φιλόσοφος κατασκευάζει, χωρίς βεβαίως την πρόθεσή του, ένα κοινό τύπο και για τους δύο στο όνομα του δεδομένου αλλά και της αξίας της αβεβαιότητας και του πλουραλισμού. «Φαίνεται», λέει ο Baumann, «ότι σήμερα χρειαζόμαστε ένα εντελώς καινούριο είδος ηθικής». Καμιά αντίρρηση, μολονότι δεν είναι αυτονόητο ούτε ότι πρωτίστως είναι κάποια ηθική αυτό που χρειαζόμαστε, ούτε βεβαίως αν η ηθική είναι κάτι που κατασκευάζεται με την απόφασή μας να είμαστε ηθικοί. Το καίριο ωστόσο ερώτημα είναι ποιοι είμαστε εμείς που τη χρειαζόμαστε, και η απάντηση «οι άνδρες και οι γυναίκες», έκφραση που

κατά κόρον συναντάμε στις σελίδες του κειμένου (όπως και σε κάθε επίδειξη συμμόρφωσης στο correct), είναι απολύτως ταυτολογική.



ολέθρια ομοιομορφία να φαντάζει σαν κακό όνειρο από το οποίο θα μας εγείρει το ξυπνητήρι του ηθικού σθένους.

Ο «αντιεξουσιασμός» του Baumann τείνει έτσι να σημαίνει τη σύλληψη της πραγματικής παρουσίας εξουσίας ως ανύπαρκτης. Και για αυτόν ακριβώς το λόγο, όχι απλά δεν αποφεύγει το απλό ηθικό ιδεώδες, αλλά μεταφέρει και έννοιες που θα είχαν νόημα μόνο στα πλαίσια του ιδεώδους αυτού στο πολιτικό μας παρόν. Έστω κι αν με αισθήματα αμεσοδημοκρατικά ασπάζεται κανείς το όραμα μιας τέτοιας αρμονικής πόλεως (που περιέργως έχει εξαφανιστεί εδώ και μερικές χιλιάδες χρόνια, ενώ ως γνωστόν όταν και στο μέτρο που υπήρξε ανεχόταν τον υποβιβασμό της πλειοψηφίας στη δουλεία), είναι αδιανόητο να προτείνει ότι στο παρόν πλαίσιο μπορεί κανείς να σκέφτεται και να πράττει σαν πολίτης. Τίνος κράτους και σε ποια φάση της ιστορίας του; Αντί τετοιων στοιχειωδών ερωτημάτων η λογική του Baumann, η ίδια αυτή αξιέπαινη λογική της κατάδικης της νομιμοφροσύνης, τον οδηγεί σε χαρακτηριστικά ακίνδυνες για τη νομική τάξη φορολογικές μέριμνες («είναι απολύτως φυσικό ο φορολογούμενος να θέλει να πληρώσει λιγότερους φόρους. [...] Το αποτέλεσμα βεβαίως είναι να παίρνει τον κατήφορο η ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχονται συλλογικά», καθώς και σε παράξενες απαιτήσεις συνέπειας από τους κυβερνώντες («τετοιες κυβερνήσεις ενεργούν κατά τρόπο ώστε τίποτα να μην μπορεί να θεωρηθεί διαρκές, αξιοπίστο και προβλέψιμο». Ενώπιον των απαιτήσεων ευθύνης άτομα και κράτη εμφανίζονται εξίσου ως ηθικές ταυτότητες.

Τα παραπάνω κριτικά σχόλια στη θέση του Baumann δεν αποσκοπούν βεβαίως στο να ακυρώσουν ούτε

τη σημασία της θεωρητικής του προσπάθειας, ούτε το ενδιαφέρον του βιβλίου του. Ισχυρή είναι τόσο η κριτική του σε πάμπολλες όψεις της σύγχρονης ζωής, όσο και η προσοχή που επιδεικνύει όταν αποφεύγει το γνωστό αντίδοτο της «γνήσιας κοινότητας» ενάντια στη διαφθορά του σύγχρονου κόσμου (σε πείσμα της γραφικής φιγούρας του γαλατά που κάνει την εμφάνισή της στο κείμενο της εισαγωγής στην ελληνική έκδοση). Ούτε βεβαίως μπορεί να αγνοηθεί η γενικότερη συνεισφορά του συγγραφέα στον προβληματισμό γύρω από τις νεότερες μορφές βαρβαρότητας και ειδικά αυτήν του Ολοκαυτώματος. Οι αδυναμίες ωστόσο των ηθικών του προτάσεων και της πολιτικής τους προέκτασης μπορούν να φανούν χρήσιμες σε μια αντίστροφη κατεύθυνση. Αξίζει, δηλαδή, να προβληματιστεί κανείς μήπως η ίδια η λογική της πόλεως και η υπερβάλλουσα έμφαση στην αρμονία ανάγονται τελικά σε ηθικές αντιλήψεις του τύπου των μονοθεϊστικών διακηρύξεων του Levinas και της ευθυνολογίας του Baumann, ο οποίος, όση περισσότερη ανοχή επιδεικνύει έναντι του μεταμοντέρνου πλουραλισμού και της ατομικότητας, τόσο περισσότερο πλησιάζει στο περιεχόμενο και τη ρητορεία τον κήρυκα της παράδοσης που αυταρχικά ορίζει: «η ζωή δεν πρέπει να είναι έτσι». «Θα μπορούσαμε να δούμε ο ένας τον άλλο όχι ως εμπόδιο, αλλά ως προϋπόθεση της ευημερίας μας», «ακόμη κι αν το πνέυμα είναι πρόθυμο, η σάρκα μπορεί να είναι ασθενής», «τώρα τρέμουμε μέσα στην έρημο του μηδενισμού» - δεν χρειάζεται να είναι κανείς νιτσεϊκός για να τον πνίγει η απέχθεια στο άκουσμα τέτοιων ανιαρών κηρυγμάτων. Ούτε ρομαντικός για να επαναφέρει το ερώτημα: «ουτοπία της ευθύνης» ή της «αθωότητας», πολιτική της «αγάπης» ή του «μίσους»; Αλλά η διαλεύκανση και σοβαρή συζήτηση τέτοιων προβλημάτων περνά υποχρεωτικά από τη μέλετη και προσπαθειών όπως του Baumann, και η ανάγκη της κριτικής αντιπαράθεσης είναι ήδη πολύ ικανός λόγος για την ανάγνωση του βιβλίου.

Γιώργος Σαγκριώτης